

Byggðakönnun Kársness

Unnið að beiðni Kópavogsbæjar

Ábyrgðarmaður: Anna María Bogadóttir, arkitekt FAÍ

© Úrbanistan/Anna María Bogadóttir

EFNISYFIRLIT

10 Inngangur

13 SAGA BYGGÐAR

14 Byggðakönnun

16 Ræktarland og vísir að byggð (1936–1944)<
Hernám

34 Úr ræktarlandi í sjálfstætt sveitarfélag (1944–1955)

- Fyrsta heildarskipulagið fyrir Kársnes (1949)
- Bær æskunnar
- Mannvirkjagerð í skugga innflutningshafta
- Elísabet Finsen múrari
- Atvinnuuppbygging

76 Kópavogskaupstaður – félagslegar og samfélagslegar áherslur (1956–1962)

- Kársnesskóli
- Félagsheimili
- Kópavogskirkja
- Sundlaug og skemmtigarður

92 Hröð uppbygging, malbik og módernismi (1962–1970)

- Í örum vexti
- Teiknað fyrir alþýðuna
- Skipulag undir Borgum
- Skipulag við suðurströnd Kársness
- Norðurströndin
- skipulögð undir athafnasvæði
- Verslunarkjarni í Sæbólslandi
- Iðnaðarhús á hafnarsvæði

150 Fyrsta aðalskipulag Kópavogs, -aukin umferð og þéttari byggð (1969–1979)

- Hugmyndir um miðbæ og Kópavogsgjá
- Umhverfisáherslur
- Aukinn þéttleiki
- Brútalismi og póstmódernismi
- Umferðaraukning
- Hugmyndir um miðbæ
- Þinghólsskóli
- Uppbygging á hafnarsvæði

169 Fyllt upp í eyður (1980–1994)

- Endurskoðun aðalskipulags

- Umhverfisgæði
- Bruni Málningar
- Huldubraut
- Sæbólsland
- Menningartorfa
- Sundlaug Kópavogs

204 Landnám út í sjó og nýjar tengingar (1995–)

- Borgarlína og brú yfir Fossvog
- Umbreytingar

209 HÚSAGERÐIR

210 Íbúðarhúsnæði

214 Þjónustuhúsnæði

218 Iðnaðarhúsnæði

223 VARÐVEISLUMAT

224 Núverandi verndunarákvæði á Kársnesi

- Hverfisvernd
- Friðlýst svæði
- Friðuð og friðlýst hús á Kársnesi

228 Forsendur varðveislumats

- Verndunarflokkar
- Blár flokkur
- Fjólublár flokkur
- Rauður flokkur: einstök hús, húsaraðir og götumyndir
- Athygliverð hús
- Yfirlit yfir verndunarsvæði
- Aldur byggðar

234 Greiningarsvæði: saga og einkenni

- Norðurströnd
- Holt
- Suðurströnd
- Náttúrutengingar - gróður, sjónlínur, göngutengingar, strönd

246	Yfirlit yfir tillögur um verndun
	Gulur verndunarflokkur
	Rauður verndunarflokkur
	Gulur flokkur:
	samstæður húsa og heildir
	Rauður flokkur:
	einstök hús, húsaraðir og götumyndir
	Yfirlit yfir gulan og rauðan flokk
254	Norðurströnd: Varðveislumat 2023
	Samstæður húsa og heildir (gulur flokkur)
	Einstök hús, húsaraðir og götumyndir (rauður flokkur)
280	Holt: Varðveislumat 2023
	Samstæður húsa og heildir (gulur flokkur)
	Einstök hús, húsaraðir og götumyndir (rauður flokkur)
296	Suðurströnd: Varðveislumat 2023
	Samstæður húsa og heildir (gulur flokkur)
	Einstök hús, húsaraðir og götumyndir (rauður flokkur)
320	Athyglisverð hús
338	Heimildaskrá
340	Myndaskrá

Mynd 1: Börn í skólagörðum sunnan við Kópavogsbraut árið 1965. Horft til vesturs

Í Bygðakönnun Kársness er gerð grein fyrir sögulegu yfirliti um þróun byggðar og byggingarsögu Kársness. Staðháttum er lýst og greint frá upphafi og lykilþáttum í þróun byggðarinnar. Greint er frá húsum, mannvirkjum og náttúrusvæðum sem njóta verndar samkvæmt lögum. Gefið er yfirlit yfir einkenni byggðar og byggðamynsturs og lögð fram skráning og varðveislumat sem er grunnur að tillögum um hverfisvernd í hverfisSKIPULAGI.

Bygðakönnunin er unnin að beiðni Umhverfissviðs Kópavogsbæjar í samræmi við skipulagslög. Við gerð könnunarinnar var haft samráð við Minjastofnun Íslands um verktilhögun, unnið eftir verklagsreglum stofnunarinnar og var verkefnið styrkt af Húsfriðunarsjóði. Í leiðbeiningum Minjastofnunar um gerð byggða- og húsakannana kemur fram: „Byggða- og húsakönnun er byggingarlistarleg og menningarsöguleg skoðun, könnun, greining, úttekt, skráning og mat bæjarumhverfis og einstakra húsa, studd sagnfræðilegri könnun nauðsynlegra frumheimilda“ (Minjastofnun Íslands, 2009). Bygðakönnun gefur yfirlit um þróun byggðar og byggingarsögu. Seinni áfangi byggða- og húsakönnunar er húsakönnun með húsaskrá og mati á varðveislugildi einstakra húsa. Ákvæði um hverfisSKIPULAG er að finna í 37. grein skipulagslaga nr. 123/2010. Þar segir: „Þegar unnið er deiliskipulag í þegar byggðu hverfi skal lagt mat á varðveislugildi svipmóts byggðar og einstakra bygginga sem fyrir eru, með gerð húsakönnunar. Þegar unnið er að slíku hverfisSKIPULAGI er heimilt að víkja frá kröfum um framsetningu sem gerðar eru til deiliskipulagsáætlana í nýrri byggð og leggja frekar áherslu á almennar reglur um yfirbragð og varðveislugildi byggðarinnar auk almennra rammaskilmála“ (Skipulagslög, 123/2010).

Varðveislumat Bygðakönnunar Kársness tekur fyrst og fremst til mats á yfirbragði byggðarinnar. Greind eru helstu einkenni byggðarinnar og lagt mat á varðveislugildi heilda, náttúrutenginga, götumynda, byggðamynsturs og skipulagsheilda. Einnig er leitast við að draga fram einstök hús sem könnunin leiðir í ljós að hafi sérstakt menningarsögulegt gildi, teljast góðir fulltrúar byggingarlistar ákveðins tímabils, eru áberandi kennileiti í byggðinni, hafa haldið upprunaleika sínum eða eru góð dæmi um höfundarverk. Jafnframt er bent á athyglisverð hús sem hafa gildi vegna sögu, byggingarlistar eða umhverfislegra þátta. Ekki er um tæmandi yfirlit að ræða.

Forsenda varðveislumatsins er vettvangskönnun, greining og grunnskráning húsa sem nær til byggingarárs, staðsetningar og höfunda ásamt ljósmynd og teikningum. Gerður er sá fyrirvari við varðveislumat byggðakönnunarinnar að það er ekki unnið eins og um væri að ræða húsakönnun þar sem varðveislugildi hvers og eins húss er metið samkvæmt lögum, reglum og leiðbeiningum Minjastofnunar Íslands og lögð fram fullbúin skrá yfir hús og mannvirki.

Bygðakönnun Kársness var unnin á tímabilinu ágúst 2022 til desember 2023. Fjöldi vettvangsferða var farinn á tímabilinu og hús og umhverfi greint og ljósmyndað. Áhersla var lögð á að setja efnið fram á aðgengilegan og myndrænan hátt, með fjölda teikninga og ljósmynda, auk þess sem unnin voru fjölmörg kort sem gefa yfirlit yfir ákveðna þætti í byggðinni. Könnunin var unnin í samstarfi við starfsfólk Umhverfissviðs Kópavogs undir verkefnisstjórn Kristjönu H. Kristjánsdóttur. Heimildir voru meðal annars sóttar í teikninga- og ljósmyndasöfn Skipulagsstofnunar, Þjóðskjalasafns, Þjóðminjasafns og Héraðsskjalasafns Kópavogs. Þá áttu sér stað samtöl við fjölda heimildarmanna, þar á meðal fulltrúa Sögufélags Kópavogs.

Hið byggða umhverfi er í stöðugri umbreytingu. Hugmyndir um virði og gildi byggðar eru einnig breytingum háðar og nýjar upplýsingar og viðmið geta leitt til endurskoðunar og breytinga á varðveislumati byggðar. Þessi misserin er til að mynda aukin áhersla á umhverfis- og varðveislugildi byggða og bygginga í ljósi kolefnis sem bundið er í byggingum. Kemur það til með að hafa áhrif á varðveislumat einstakra húsa og byggðaheilda til framtíðar lítið.

desember 2023

Anna María Bogadóttir, arkitekt FAÍ

ÚRBANISTAN

SAGA BYGGÐAR
Skjal sótt af '000000000000' dags: 19.08.2026

Afmörkun

Kársnes afmarkast af Fossvogi til norðurs, Kópavogi til suðurs og Kópavogsgjá til austurs. Hverfið Kársnes í vesturbæ Kópavogs er um 190 ha. að stærð. Landsvæðið sem byggðakönnunin nær til var ríkisjörð sem var úthlutað til nýbýlajarða og ræktunarreita samkvæmt reitaskipulagi á fjórða áratugnum. Ríkisjarðir á Kársnesi sem ekki voru leigðar út til erfðafestu eru utan svæðisins sem könnunin nær til. Sama gildir um menningarmannvirki á Borgarholti þótt þau fléttist inn í umfjöllun um byggðina sem lykilmannvirki á Kársnesi. Þá er byggð á landfyllingum frá 21. öld á vesturenda Kársness utan svæðis.

Landslagseinkenni

Undirlendi Kársness er að mestu grágrýtishraun. Á hlýskeiði ísaldar fyrir rúmum 10.000 árum gekk sjór yfir hæsta punkt nessins, Borgarholt, og sjást þar menjar hæstu sjávarstöðu á Suðvesturlandi eins og segir í *Sögu Kópavogs*: „Dreifing hnallunga á holtinu sýnir verkanir brims á þessum tíma og ástæðan fyrir því að einungis stórgrýti er í holtinu er sú að sjórinn hefur borið smærri steina með sér, hinir stærstu urðu eftir“ (Árni Waag, 1990:9). Borgarholtið er mólent með ríka mosaflóru. Klettamyndanir

í holtinu eru *Borgir*, sem eru friðlýst náttúruvætti og *Kastalar*, sem að hluta til fóru undir götuna Kastalagerði á sjöunda áratugnum. Þegar sjávarstaða lækkaði myndaðist sandmalarfjara við utanvert Kársnes og eru Kársnesfjörur skjólsælar og áhrifa brims gætir lítt (Árni Waag, 1990:86). Kópavogsfjaran við Kársnes er í heild sinni friðuð og Fossvogsfjaran að hluta. Vestasta hluta Kársnesfjörü hefur verið raskað með uppfyllingum.

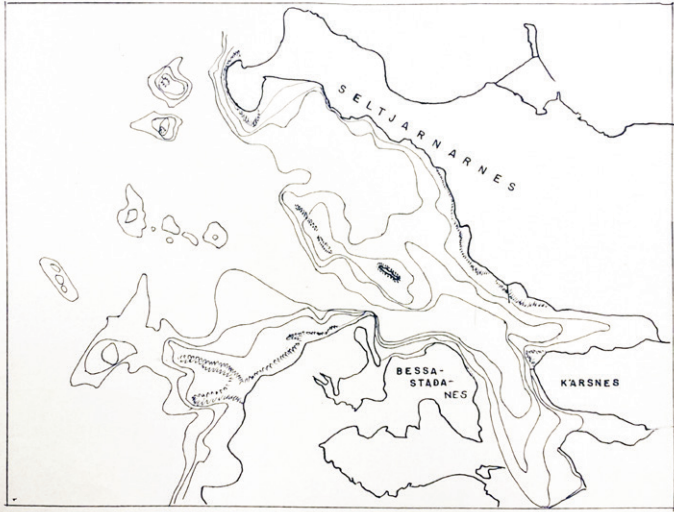
Seltjarnarnes-hreppur hinn forni

Á Kársnesi átti uppbygging þéttbýlis sér fyrst og fremst stað á 5.–8. áratug tuttugustu aldar. Skoðunarsvæðið telst gróíð og að mestu fullbyggt og fastmótað, en löngum var þar ekki um fasta búsetu að ræða. Í *Sögu Kópavogs* kemur fram að Kópavogur var talinn til jarða er konungur tók árið 1563 „til yfersionar (eftirlits) og byggingar, en landskyld (leiga) fare sem áður ...“ Jörðin var þó ekki mikil útróðrajörð og segir í *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín* árið 1703 að þaðan þurfti að róa með „stórerfiði í öræfislangræði“ út á mið. Leigan af Kópavogi var gefin fátækum, eins og getið er í *Jarðabókinni* og einnig í uppgjöri Fátækranefndar Seltjarnarneshrepps er Reykjavík var skilin frá hreppnum árið 1847 (Árni Waag, 1990: 164).

Seltjarnarneshreppur hinn forni náði fram að því frá Gróttu að Elliðaám og spannaði yfir Seltjarnarnes, Reykjavík, eyjarnar norðan Reykjavíkur og núverandi Kópavogsland. Samkvæmt fornleifaskrá frá árinu 2000 munu minjar um býli vestast á Kársnesi hafa sést í byrjun 20. aldar. Sást þá til fornra túngarða. Árið 1926 mun hafa sést til dálítilla túna og fornra túngarða. Engar rústir sáust. Taldi Matthías Þórðarson að á svæðinu hefðu líklega aldrei verið verulegir bæir, en mögulega smákofar eða búðir úr timbri, sem fólk hafi hafst við í (Matthías Þórðarson, 1929:32). Líklegt er að á Kársnesi hafi staðið þurrabúðir, eins og algengt var á öllu Reykjanesi og víðar. Leiddar eru að því líkur að útræði hafi verið á utanverðu Kársnesinu og ekki er hægt að útiloka að minjar um bæ kunni að finnast við jarðrask (Bjarni Einarsson, 2020).

Mynd 3: Hátíð verslunarmanna á Þingstað í Kópavogi 1908. Hér stóð Kópavogsbærinn áður en hann var fluttur þangað sem hann stendur nú, sennilega nokkrum árum áður en þessi mynd var tekin. Gamall jökulgarður sést lengst til hægri á myndinni.

Mynd 2: Uppdráttur af Kársnesi og umhverfi. Án ártals.

Ræktarland og vísir að byggð (1936–1944)<

*Það var því síst að undra,
þótt menn sæktust eftir að
komast í Kópavoginn, þar sem
landrými var nóg. Fólk settist
að í sumarbústöðum, eins og
við gerðum, byggði við þá eða
reisti sér ný hús til að búa í allan
ársins hring.*
Hulda Jakobsdóttir

Í því landi sem nú er innan lögsagnarumdæmis Kópavogskaupstaðar voru nokkrar jarðir með fjölbreyttum gróðri og við upphaf 20. aldar voru nokkur býli á jörðunum. Kópavogur og Digranes voru ríkisjarðir sem voru í útleigu til bænda, einnig var búskapur á Vatnsenda og í Fífuhvammi (áður Hvammkot) (Ólafur Dýrmundsson, 2017). Líkt og Reykjavík voru þessar jarðir hluti af Seltjarnarneshreppi hinum forna, en þegar Reykjavík óx fiskur um hrygg og varð sérstakt bæjarfélag, rofnuðu landfræðileg tengsl Seltjarnarness og Kópavogs. Þrátt fyrir það hélst samband hreppshlutanna; hreppsnefndin sat á Seltjarnarnesi en bændur í Kópavogi, Fífuhvammi, Digranesi, Vatnsenda, Gunnarshólma og Lækjarbotnum. Greiddu þeir útsvar á Seltjarnarnesi sem fyrr.

Elsta húsið sem nú stendur á jörðinni Kópavogi reisti Erlendur Zakariasson á árunum 1902 til 1904. Erlendur var steinsmiður og hlóð hann bæ

sinn úr tilhöggnu grjóti og notaði steinlím með svipuðum hætti og hann hafði lært þegar hann vann við byggingu Alþingishússins á árunum 1880 til 1881 (Árni Waag, 1990). Árið 1924 fékk Kvenfélagið Hringurinn jörðina Kópavog til að reka þar hressingarhæli fyrir berklasjúklinga og var það rekið til 1940 er Kvenfélagið gaf það ríkinu (Árni Waag, 1990:171-172). Um 1920 kom fram hugmynd um að byggja fiskiskipahöfn í Kópavogi og var lagður vegur fram Kársnesið, nokkru norðan við núverandi Kársnesbraut. Ekki varð þó af frekari framkvæmdum vegna fjárfreppu sem stöðjaði að útgerðinni á þriðja áratugnum (Sveinn Sæmundsson, 1965).

Lög um nýbýlalönd og reitaskipulag fyrir ræktunarreiði

Á Íslandi átti hröð þéttbýlismyndun sér stað allar götur frá því um 1890; til 1930 jókst samanlagður íbúafjöldi allra þéttbýlisstaða landsins úr 8.000 í 61.000 manns, og árið 1925 fór hlutfall þeirra sem bjuggu í þéttbýli yfir 50% af heildaríbúafjölda landsins (Jón Rúnar Sveinsson, 2005). Á fjórða áratugnum tók ríkisstjórnin

Kópavogs- og Digranesjarðirnar úr leigu og skipti niður í smærri einingar, nýbýli og leigulönd sem var úthlutað til erfðafestu eða voru leigð til 99 ára og erfðust samkvæmt lögum um nýbýli og samvinnubýggðir nr. 25/1936, sem fólu í sér breytingar á lögum frá 1923. Lögin um nýbýli og samvinnubýggðir kváðu á um að Búnaðarfélag Íslands skyldi skipta löndum í nágrenni kaupfélaga og kaupstaða, sem landeigandi ætlaði ekki að rækta, upp í skákir og gera uppdrátt af landinu. Hver skák var ætluð einum manni eða fjölskyldu til ræktunar og skyldi skiptingin miðuð við að lagnir vega, vatnsleiðslu og rafmagns um svæðið yrði sem kostnaðarminnst, en ekki var gert ráð fyrir fastri búsetu á smábýlunum. Þeir sem höfðu nóg efni og ekki áttu þegar býli gátu sótt um nýbýli og hafið þar búskap að veittu samþykki nýbýlastjóra. Ársleiga á landinu var lág en hins vegar hvíldi sú kvæð á leigutökum að rækta landið í tún og garða, að lágmarki einn tíunda hluta landsins árlega. Jafnframt því skyldi girða landið gripheldri girðingu innan árs frá samningsgerð. Talsverða jarðvinnu þurfti til þess að gera hinar óræktuðu landspildur Kópavogsjarðanna hæfar til nýbýlamyndunar

(Adolf J.E. Petersen, 1990). Í kjölfarið var byrjað að úthluta löðum úr Kópavogslandi fyrir sumarhús og ræktunarskika samkvæmt reitaskipulagi. Lagði reitaskipulagið jafnframt línurnar fyrir rýmis- og byggðamynstur sem hefur að mestu haldist óbreytt á Kársnesi.

Ásókn í ræktarland í Kópavogi helgaðist meðal annars af kreppu og atvinnuleysi í Reykjavík. Reykjavík hafði þá verið í örum vexti og tekið á móti fólki sem var að flytja úr sveitum landsins í bæ sem var að breytast í borg þar sem innviðir hafnar, vatnsveitu, hitaveitu og rafveitu höfðu verið byggðir og lagt grunninn að vexti borgarinnar. Þegar aukinn atvinnuskortur gerði vart við sig jókst á ný áhugi á ræktun lands og smábúskapur samhliða stopullu vinnu varð til þess að létta fjölskyldum lífsbaráttuna og sjá þeim farborða. Reitirnir voru á bilinu hálfur til einn hektari og leigutakar flestir búsettir í miðbæ Reykjavíkur. Í afmælisriti Kópavogsbæjar frá árinu 1965 segir: „Það voru að meirihluta iðnaðarmenn og miður launaðir opinberir starfsmenn, sem sóttust eftir landinu. [...] Á kvöldin og um helgar mátti sjá vinnuklætt fólk halda suður í Kópavog. Lítil hús risu og þar sem áður var urð og grjót, skipti landið

lit er voraði. Þar gat víða að líta fagurgræna bletti, sem stækkuðu ár frá ári“ (Sveinn Sæmundsson, 1965). Í upphafi var aðaláhersla lögð á matjurtarækt en áhugi á trjárækt fór vaxandi og á Kársnesi er víða myndarlegur trjágróður frá þessum árum og vel grónir garðar.

Ræktunarvegir leggja línur fyrir gatnamynstur

Ræktunarreitirnir voru að mestu réttthyrndir meðfram götum sem lágu frá austri til vesturs og þróaðist grunnur gatnakerfis í Kópavogi því sem réttthyrnt mynstur. Þegar farið var að gera götur fyrir bifreiðar reyndust sumar þvergötur of brattar og voru ýmist lagðar af eða slitnar í sundur. Götur með minni halla voru síðan lagðar á ská milli aðalgatanna sem héldu sér að mestu (Kópavogsbær, 1990).

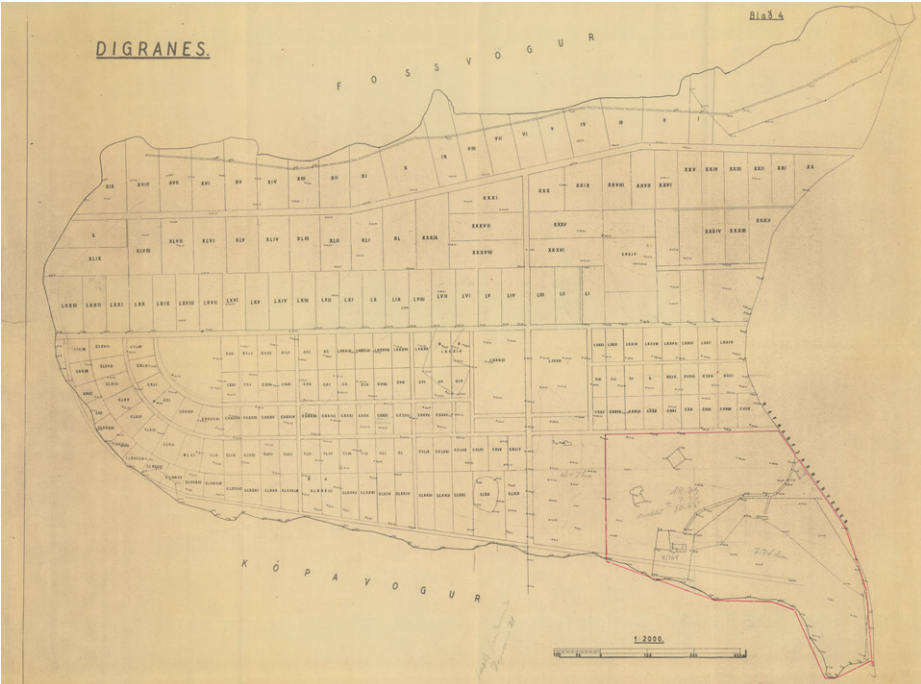
Nýbýlavegur

Síðla árs 1935 var byrjað að leggja veg til austurs frá Hafnarfjarðarvegi í Fossvogsdal, svo að löndin sem þar hafði verið úthlutað kæmu að einhverjum notum. Vegaverkstjóri var Lýður Jónsson og honum þótti eðlilegt að vegurinn hlyti nafn af tilgangi sínum og nefndi hann Nýbýlaveg – eins og hann heitir enn í dag. Umhverfis hann myndaðist fyrsta

þéttbýlisbyggð Kópavogs (Adolf J.E. Petersen, 1990:44).

Kársnesbraut og Urðarbraut

Næsti áfangi við gerð ræktunarveganna var að leggja veg frá Hafnarfjarðarveginum út eftir Kársnesinu, í beinu framhaldi af Nýbýlaveginum, og á því verki var byrjað á haustdögum 1937. Þessi vegur hlaut heitið Kársnesbraut (Adolf J.E. Petersen, 1990:18). Næstum samtímis var Urðarbraut lögð þvert yfir Kársnesið, en hún hlaut nafn sitt af því, að vegarstæðið var næstum eintóm stórgrýtisurð. (Adolf J.E. Petersen, 1990:18). Efnistaka var auðveld á melunum. Vestan við Borgarholtið má sjá gróp í landinu þar sem áður var malarhóll. Í Sögu Kópavogs fjallar Adolf J.E. Petersen um Urðarhól: „Svo er nefndur malarhóll austan við Urðarbraut við mót götunnar Kastalagerðis. Aðallega var sjávarmöl í hólnum en úr honum var tekin fylling og ofanburður í Kársnesbrautina þegar hún var gerð í fyrstu, svo tók breski herinn meginhlutann af hólnum í fyllingu undir Reykjavíkurflugvöll, svo ekkert varð eftir af hólnum“ (Adolf J.E. Petersen, 1990).

Mynd 4: Erfðafestulönd í Kópavogi, 1937.

Mynd 5: Erfðafestulönd í Kópavogi, 1949.

L Ó ð a s k r á .			REYKJAVÍK, 8 ágúst 1938.
yfir ræktunarlóðir í Digranes og Kópavogslandi Kársnes.			
Leigutaki	Ræktunarlóð nr.	stærð ha.	
Finnbogi Rútur Valdimarsson	ritstjóri I		
Bjarni Helgason Laugaveg 20 B.	 II	1,0	
Jakob Jónsson Ránargötu 12	 III	0,7	
Karl Guðmundsson Laufásveg 60	 IV	0,86	
Þórarinn Hallgrímsson Hringbraut 175 ..	V.	0,66	
Sveinbjörn Benidiktsson Bergstaðastræti	56. VI	0,69	
Stefán Jóhannesson Skeggjagötu 13.	 VII	0,68	
Matthías Sveinbjörnsson Bergþórugötu 31.	VIII	0,8	
Guðni Jónsson Nönnugötu 4	 IX	0,9	
Ragnar Jónsson Bergstaðastræti 67	 X	1,37	
Haraldur Jóhannesson Bjarnarstíg 11	... XI	0,92	
Auðunn Sigurðsson Vífilsgötu 12	 XII	0,8	
Lárus Salómonsson Ingólfsstræti 21	... XIV	0,77	
Sigurður Thorarensen Skeggjagötu 13	... XIII	0,68	
Jón S. Björnsson Klapparstíg 5 A	 XV	1,08	
Pálmi Jónsson Bergþórugötu 37	 XVI	1,0	
Magnús Eggertsson Bergstaðastræti 9 B.	XVII	0,94	
Gunnar A. Pálsson Skothúsvegi 15	 XVIII	1,08	
Aðalbjörg Vigfúsdóttir nr42	XIX	0,96	
Jóhanna Filippusdóttir Hverfisgötu 56 A	XX	0,65	
Jón Magnússon Barónsstíg 43	 XXI	0,55	
Skarphéðinn Benidiktsson Hverfisgötu 76 B.	XXII	0,55	
Kristmundur Kristmundsson Ásvallagötu 35	XXIII	0,55	
Skarphéðinn Vemundssyni Grettisgötu 20	XXIV	0,61	
Þorsteinn Þorsteinsson Dvergasteimi v.L.	XXV	0,61	
Halldór Sveinsson Haðarstíg 14	 XXVI	0,55	
	XXVII		
	XXVIII		

Mynd 6: Lóðaskrá yfir ræktunarlóðir í Digranes og Kópavogslandi Kársnes, 1938.

Mynd 7: Loftmynd tekin úr þýskri njósnaflugvél í ágúst 1942.

Mynd 8: Kársnesbraut 1946.

Nýbýlajörðin Sæból

Árið 1935 fluttu hjónin Helga Sveinsdóttir og Þórður Þorsteinsson úr Reykjavík í Kópavog þar sem þau fengu 12 hektara erfðafestuland og reistu bæinn Sæból á sjávarbakka við Fossvog, á landi sem auðkennt var Digranesblettur IX á uppdrætti Búnaðarfélagsins (Adolf J.E. Petersen, 1990:44). Samkvæmt manntali árið 1940 voru Helga, Þórður og börn þeirra fjögur einu skráðu íbúar Kópavogs, en margir bjuggu á Kársnesi í sumarbústöðum og voru með athvarf við sín ræktarlönd án þess að vera þar með skráða búsetu: „Hér vorum við ein, vatnslaus, ljóslaus og vegalaus,“ sagði Þórður um upphafsár búsetunnar á Sæbóli (*Alþýðublaðið*, 1977).

Mynd 11: Sæból um eða eftir 1945.

Bústofninn á Sæbóli var tvær kýr og einn hestur, en uppskera garðávaxta um 80 tonnur að meðaltali (Adolf J.E. Petersen, 1990:44). Við nýbýlið var áfast gróðurhús og árið 1946 fékk Þórður leyfi bæjarins til að reisa blómasöluskála og starfsmannahús, sem myndaði síðar grunn verslunarþyrpingar við Reykjanesbraut, en áður hafði Helga stundað ræktun í Laugardalnum og var því með græna fingur. Þórður varð hreppstjóri er Kópavogur var aðskilinn frá Seltjarnarneshreppi. Hluti úr landi Sæbóls var látinn til Marbakka (Adolf J.E. Petersen, 1990:44).

Mynd 12: Land Sæbóls vestan við Hafnarfjarðarveg. Yfirlitsuppráttur, án ártals.

Ræktunarlandið Marbakki

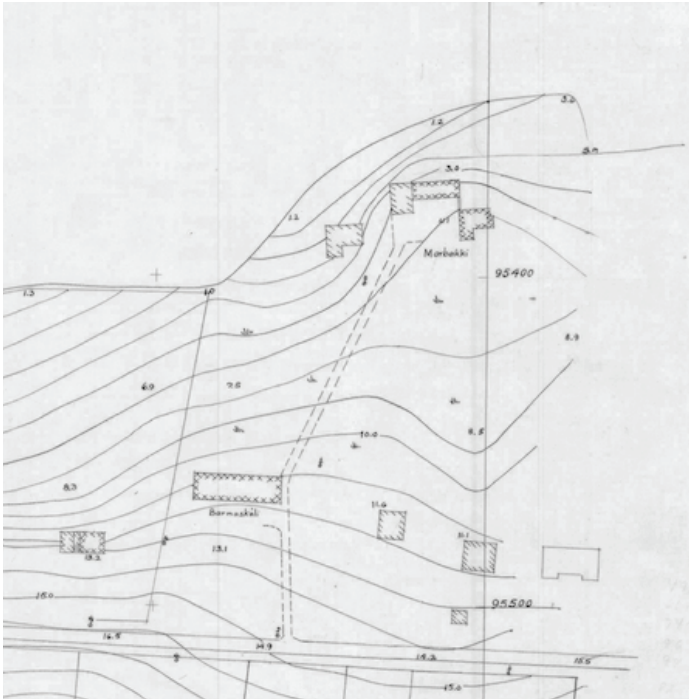
Árið 1936 var fluttur sumarbústaður á Kópavogsblett I sem hlaut nafnið Marbakki. Hulda Jakobsdóttir og Finnbogi Rútur Valdimarsson, síðar bæjarstjórar og heiðursborgarar í Kópavogi, áttu eftir að búa þar um áratuga skeið. Í endurminningabók sinni *Við byggðum nýjan bæ* greinir Hulda frá aðdragandanum á þann hátt að Hermann Jónasson, sem var forsætisráðherra í „stjórn hinna vinnandi stétta“ sem var mynduð sumarið 1934 og Framsóknarflokkur og Alþýðuflokkur áttu aðild að, hafi sjálfur haft með úthlutun nýbýlajardanna að gera:

„Þeir Hermann og [Finnbogi] Rútur voru kunningjar, og einhverju sinni, þegar Rútur átti hlut að því að útvega manni nokkrum nýbýli í Kópavogi [árið 1936], segir Hermann við hann: „Vilt þú ekki líka fá land, Finnbogi?“ Rútur tók boðinu heldur fálega, en bað um umhugsunarfrest og kvaðst ætla að ræða málið við mig. „Blessaður þiggðu landið,“ sagði ég við hann, þegar hann kom heim um kvöldið og greindi mér frá tilboði ráðherrans. Ég

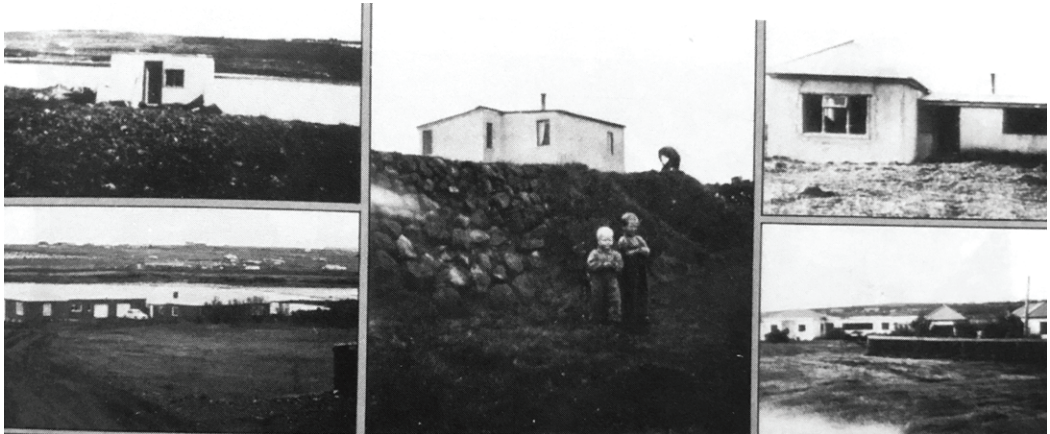
sá mér strax leik á borði að geta haldið áfram að rækta mitt grænmeti, því að við bjuggum aðeins til bráðabirgða heima hjá mömmu. Svo að það verður úr, að við fáum úthlutað þessu landi hérna við Fossvoginn – og ég var alsæl. Við keyptum lítið hús af Jóni Magnússyni fasteignasala, föður Magnúsar G. Jónssonar, frönskukennara við Menntaskólann og Háskólann; kofinn stóð á Njálsgötunni, og við létum flytja hann hingað og höfðum hann fyrir sumarbústað. Þetta voru nú ekki merkilegar vistarverur, eitt herbergi; það komst rétt fyrir dývan – og ég eldaði á prímus í einu horninu. Engu að síður nutum við þess í ríkum mæli að vera hér öðru hverju á sumrin; lágum úti í guðs grænni náttúrunni, þegar veðrið var blítt og sólríkt. Við skírðum bústaðinn strax Marbakka; það lá svo beint við, því að húsið stóð hérna á sjávarbakkanum. Síðan byggðum við smátt og smátt við þennan litla kofa. Gamli sumarbústaðurinn okkar er nú eldhúsið mitt – þetta fræga eldhús á Marbakka, þar sem svo mörg launráð áttu að hafa verið brugguð!“ (Gylfi Gröndal, 1988:97–99).

Eftir að hafa átt þar sumarbústað frá 1936 fluttu Hulda og Finnbogi Rútur heimili sitt að Marbakka þann 10. maí árið 1940 – „á sjálfan hernámsdaginn“ (Gylfi Gröndal, 1988:101).

Ræktunarreitur Marbakka, Kópavogsblettur I, var í fyrstu 1,1 ha. að stærð, sem var algeng stærð ræktunarreita sem úthlutað var á þessum tíma. Árið 1942 fengu Hulda og Finnbogi Rútur úthlutað aukaræktunarreit sem nú er þekktur undir nafninu Rúrstún og verður nánar vikið að síðar.

Mynd 14: Land Marbakka og umhverfi. Yfirlitsuppráttur, 1949.

Mynd 13: Marbakki í tímans rás.

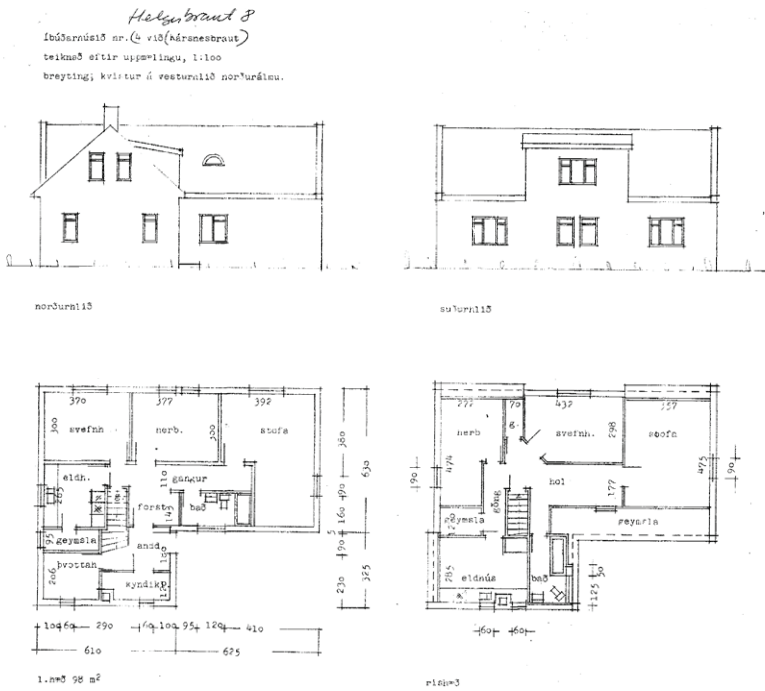

Mynd 15: Málverk af Sæbólslandi eftir Eyjólf Kjalar Emilsson, 9 ára íbúa á Brúarósi. Líklega frá 1963/64.

Hernám

Eftir hernám Íslands árið 1940 risu nokkur braggahverfi á Kársnesi. Bretar reistu Camp Bournemouth á mótum Hafnarfjarðarveggar og Kársnesbrautar, einnig höfðu Bretar aðsetur þar sem nú er miðbær Kópavogs í kampi sem ýmist er kallaður Skeleton Hill eða Scelton Hill. Þriðja braggabyggðin var austan megin Hafnarfjarðarveggar í landi Fífuhvamms og var kallaður Camp Hilton (Friðþór Eydal, 2013).

Eina mannvirkid sem reist var fyrir herinn og stendur enn á Kársnesi er baðhús á Helgubraut 8.

Mynd 16: Reyndarteikning af Helgubraut 8 frá 1975.

Mynd 17: Sæbólsland árið 1946.

- a. Sæból
- b. Innra Sæból
- c. Camp Bournemouth
- d. Kársnesbraut 2 (nú Helgubraut 8)
- e. Fossvogsbúðin Kársnesbraut 1

Mynd 18: Loftmynd, Kársnes 1946.

Úr ræktarlandi í sjálfstætt sveitarfélag (1944–1955)

Í Kópavogshrepp setur bygging nýrra íbúðarhúsa svip sinn á daglegt líf. Þar má sjá mörg kvöld heilar fjölskyldur, hjón með börn sín, vera að byggja hús, sem ýmist eru í byrjun, eða lengra á veg komin. Þar er unnið af hvað mestu kappi á kvöldin og sunnudögum, því að margir, sem eru að byggja, stunda aðra vinnu virka daga.

Einar Júlíusson

Framfarafélagið Kópavogur

Á stríðsárunum ríkti alvarleg kreppa í húsnæðismálum í Reykjavík (Jón Rúnar Sveinsson, 2005). Vegna mikillar húsnæðiseklu bjó fólk um sig á smábýlalöndum á Kársnesi, í sumarbústöðum sem leyfilegt var að byggja að hámarki 25 fermetra stóra (*Tíminn*, 1952) eða byggði ný hús án tilskilinna leyfa. Flestir ef ekki allir sumarbústaðir urðu að heilsársbústöðum (Adolf J.E. Petersen, 1990:14). Síðar, þegar byggðin þéttist og fyrirsjáanlegt varð að í Kópavogi myndi rísa kaupstaður í nágrenni framtíð, var bannað að reisa minni hús en 60 fermetra á erfðafestulöndunum.

Þó svo að dæmi hafi verið um að einstaka reitir hafi verið skipulagðir með ákveðinni húsatækningu, var algengara að hafðar voru frjálssar hendur varðandi útlit og ytri frágang: „Hér voru um þessar mundir fáar þær hömlur á framkvæmdafrelsi, sem skipuleg uppbygging krefst. Hér gat hver og einn byggt svo sem honum sjálfum líkaði. Þetta kunnu þeir vel

að meta, sem að voru fluttir, óvanir boðum og bönnum í þessum efnum“ (Kópavogsbær, 1965). Innflutningshöft á byggingarvörum voru í gildi á þessum tíma og samhliða voru sett lög sem takmörkuðu m.a. stærð húsa. Undir stríðslok var komin dreifð byggð í Kópavogi og árið 1945 var farið að veita leyfi til fastrar búsetu á smábýlalöndum og jókst þá uppbygging ört þrátt fyrir skort á grunnþægindum eins og vatnsveitu, holræsum, rafmagni, síma o.s.frv. (Kópavogsbær, 1965).

Árið 1945 var svo komið að íbúar í hinum svokallaða Upphreppi voru orðnir 521 talsins og gerðu kröfu um innviði eins og vatn, vegi og skóla fyrir börnin, auk þess sem fólk vildi fá búsetuleyfi og byggingarleyfi. En með orðum Huldu Jakobsdóttur, var það ekki auðsótt mál: „Við landnemarnir áttum engan fulltrúa í hreppsnefnd Seltjarnarneshrepps hins forna, og þeir herrar sem þar sátu höfðu lítinn skilning á þörfum okkar. Þeir litu okkur hornauga og kölluðu okkur „landshornalýðinn á Hálsunum“ (Gylfi Gröndal, 1988:124).

Vorið 1945 birtist auglýsing í dagblöðum og voru allir með lögheimili í Kópavogi boðaðir til áriðandi fundar vegna félagsstofnunar í þeim hluta Seltjarnarneshrepps, sem lá milli Reykjavíkur og Garðahrepps

og að Fossvogi og Kópavogi. Sunnudaginn 13. maí 1945 hófst stofnfundur félagsins klukkan tvö í bragga við Fifuhvamm og þar voru þá mættir um 40 frumbyggjar í Kópavogi. Á fundinum voru samþykkt lög fyrir félagið og ákveðið að það skyldi heita Framfarafélagið Kópavogur. Tilgangur félagsins skyldi vera að vinna að og efla framkvæmdir á félagssvæðinu til endurbóta í menningar- og hagsmunamálum, fræðslumálum, vega- og samgöngumálum, símamálum, póstmálum, vatnsveitumálum, jarðræktarmálum og fegrun umhverfis (Gylfi Gröndal, 1988:125).

Framfarafélagið bauð fram í sveitarstjórnarkosningum árið 1946 og náði hreinum meirihluta í Seltjarnarneshreppi. Við það breyttust aðstæður í Kópavogi. Farið var að nýta sjóði hreppsins til m.a. vatnsveitu- og vegalagna, auk þess sem hernaðarmannvirki voru fjarlægð, m.a. til að koma í veg fyrir að fátækrahverfi risu í braggahverfum (Kópavogur, 1993:2).

Kópavogur – sjálfstætt sveitarfélag

Um 1945 tók skipulagsstjóri ríkisins við skipulagi bæjarlandsins. Á sama tíma var farið að taka þau erfðafestulönd úr leigu sem ekki voru ræktuð sem skyldi, ef nota þurfti landið til annars. Var leigutaka þá

greitt fyrir ræktun og húsakost. Reitirnir voru skipulagðir eftir því sem þeir losnuðu úr ábúð.

Samkvæmt Huldu Jakobsdóttur, sem átti eftir að verð sveitarstjóri sjálfstæðs sveitarfélags Kópavogs, var það sýn meirihluta Framfarafélagsins að allt land jarðanna Kópavogs og Digraness yrði skipulagt sem þéttbýli, þar sem þúsundir manna gætu sest að til frambúðar. Öll stefna nýja meirihlutans og aðgerðir í málum miðuðust við það. „Það var óhjákvæmilegt annað en skerða digra sjóði Seltjarnarneshrepps vegna þessara framkvæmda, og það líkaði ekki hinum gömlu og grónu efnamönnum á Nesinu“ segir Hulda í endurminningabók sinni Við byggðum nýjan bæ: „Þeim þóttu áætlanir okkar byltingarkenndar og óraunsæjar, og þegar þeir gerðu sér grein fyrir, að þeir réðu litlu sem engu lengur varðandi stjórn hreppsins – þá runnu á þá tvær grímur. Þeir sáu ekki annað ráð vænna en að losa sig við okkur. Boðað var til almenns fundar í Mýrarhúsaskóla 20. september 1947, þar sem Sigurjón Jónsson fyrrum oddviti reifaði málið og lagði til, að Seltjarnarneshreppi hinum forna yrði skipt í tvö hreppsfélög (Gylfi Gröndal 1988).

Að beiðni Seltjarnarneshrepps varð Kópavogur sjálfstætt sveitarfélag árið 1948, gegn vilja meirihluta íbúanna. í kjölfarið var Kópavogshreppur stofnaður

sem sérstakt sveitarfélag. Auk uppbyggingar húsnæðis var lykiláhersla á uppbyggingu grunninnviða í hinu nýja sveitarfélagi, en fyrstu íbúar höfðu ekkert vatn sem þurfti að sækja langt að. Árið 1949 var gerður samningur milli bæjarstjórnar Reykjavíkur og

hreppsnefndar Kópavogs um kaup á vatni frá Vatnsveitu Reykjavíkur. Árið 1954 er hafist handa við að gera verkfræðilegar áætlanir og teikningar af holræsakerfi bæjarins (Aðalskipulag Kópavogs 1988-2008, 1990:18).

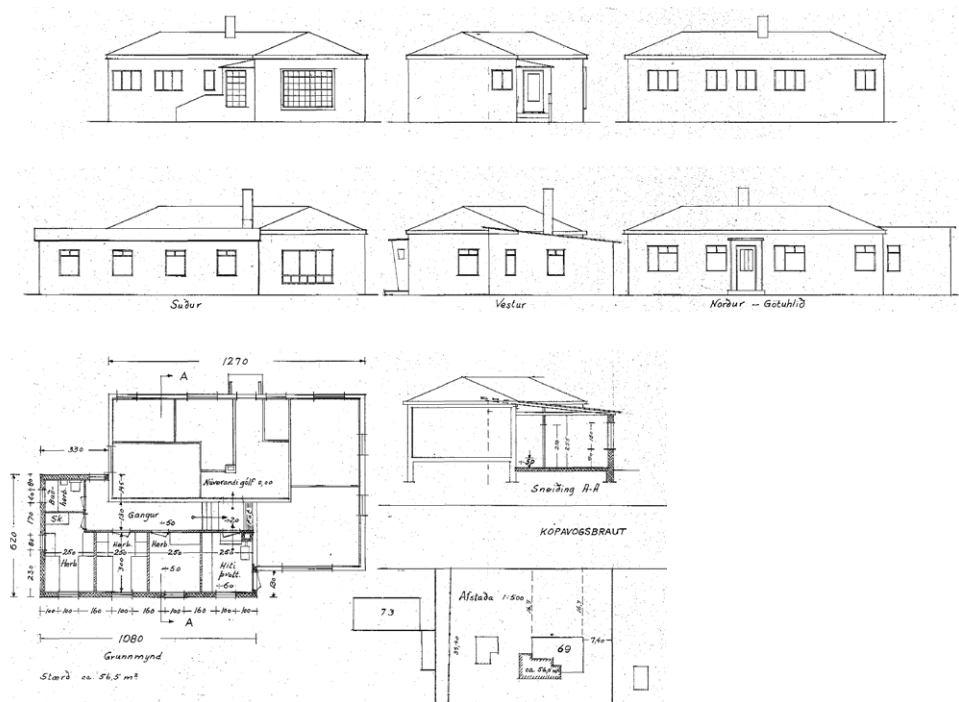
Mynd 19: Kópavogsbraut. Vatnshani í forgrunni, heflaður vegur, rafmagnsstaurar og strætisvagn í bakgrunni. Án ártals.

Kópavogsbraut 69

Höfundur: Ókunnur

Byggingarár: 1946

Kópavogsbraut 69 er dæmi um einfalt og lágstemmt hús, upphaflega sumarhús sem byggt var við í takt við þarfir eigenda í tímans rás. Viðbyggingar risu í tveimur áföngum. Fyrsta viðbyggingin er frá um 1950 og er það skráð byggingarár í fasteignaskrá. Á reyndarteikningu frá 1966 má sjá svefnherbergisálfu sem bætt var við síðar. Þegar þetta er ritað stendur til að rífa húsið og auka nýtingarhlutfall á lóðinni.

Mynd 20: Reyndarteikning af Kópavogsbraut 69, gerð af Daníel Einarssyni 1966.

Mynd 21: Fjölskyldan að Kópavogsbraut 69, líklega um 1946.

Mynd 22: Kópavogsbraut 69, líklega um 1950 þegar búið er að byggja við í fyrra skiptið.

Pinghólsbraut 65

Höfundur: Ókunnur
Byggingarár: 1947

Einlyft hús á kjallara með ris sem er meðal elstu íbúðarhúsa á Kársnesi. Húsið rís á sjávarlóð eftir teikningu samþykktri í Seltjarnarneshreppi árið 1947. Bókað er að byggingarleyfið falli úr gildi sé ekki byrjað að byggja húsið innan árs frá samþykkt.

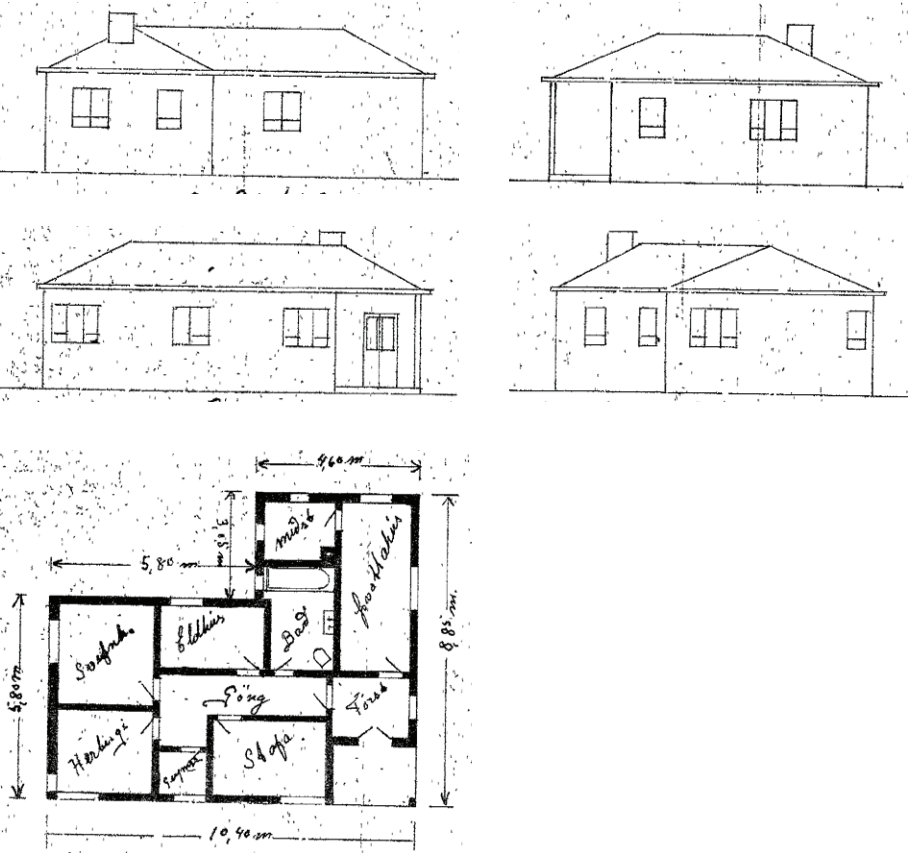

Mynd 23: Pinghólsbraut 65. Grunnmyndir og ásýndir, 1947.

Borgarholtsbraut 42

Höfundur: Ókunnur
Byggingarár: 1948

Einlyft L-laga hús sem er meðal elstu íbúðarhúsa á Kársnesi og rís eftir teikningu samþykkttri í Seltjarnarneshreppi 1947. Á árunum 1958-1969 rak Jóhanna Hrafnfjörð ljósmóðir fæðingarheimili í Kópavogi og var starfsemin lengst af til húsa á Borgarholtsbraut 42.

Mynd 24: Borgarholtsbraut 42. Grunnmyndir og ásýndir, 1947.

Urðarbraut 7

Höfundur: Ókunnur

Byggingarár: 1949

Vel varðveittur fulltrúi gamla þorpsins við Urðarbraut. Bílskúr er byggður síðar og sést á reyndarteikningu frá 1967.

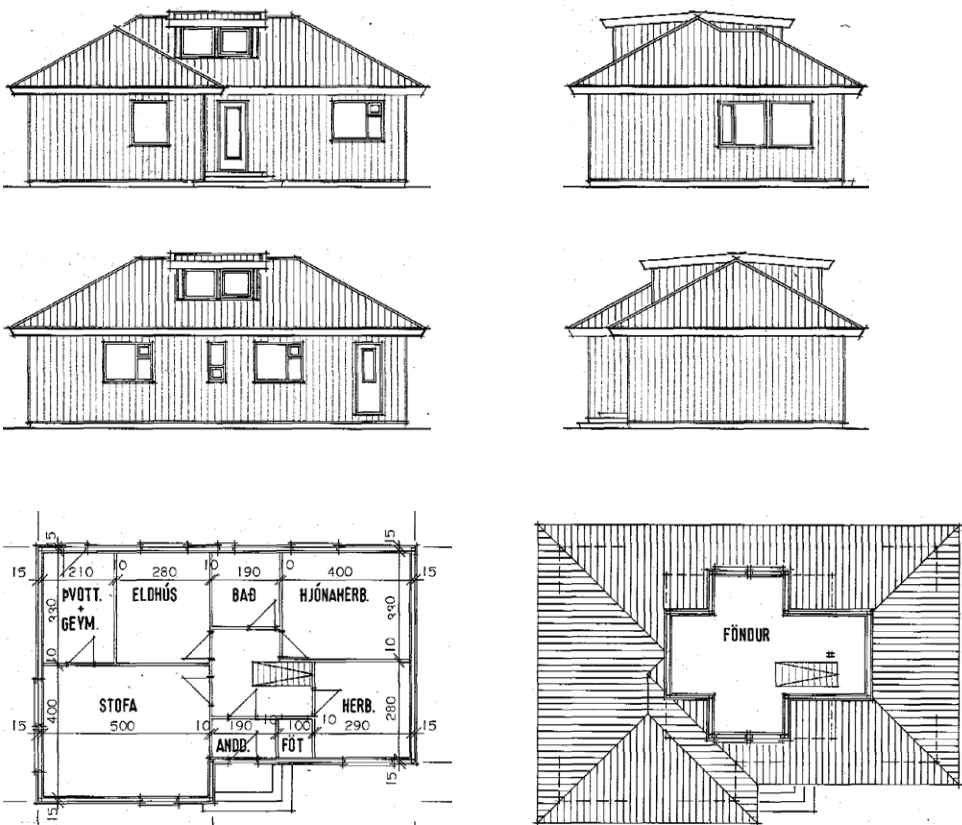
Mynd 25: Grunnmyndir og ásýndir. Reyndarteikning frá 1967.

Kópavogsbraut 109

Höfundur: Ókunnur

Byggingarár: 1950

Dæmi um einlyft lágstemmt íbúðarhús sem hefur verið breytt í tímans rás.

Mynd 26: Grunnmyndir og ásýndir.

Mynd 28: Urðarbraut 7, 2023

Mynd 29: Sæból, 2023

Mynd 27: Kópavogsbraut 109, 2023

Mynd 30: Marbakki, 2023

Fyrsta heildarskipulagið fyrir Kársnes (1949)

Árið 1949 var fyrsta heildarskipulagið fyrir Kársnes vestan Hafnarfjarðarvegar staðfest. Ásgeir Þór Ásgeirsson verkfræðingur vann að skipulaginu og Skipulagsstjóri ríkisins, Hörður Bjarnason, undirritaði það. Með uppdrættinum var fest í sessi afmörkun lóða, sem byggði á reitaskiptingu erfðafestulanda ríkisins á Kársnesi og gatnakerfi sem mótaðist af ræktunarreitum og sumarbústaðalóðum, sem margar voru orðnar að heilsársbúsetusvæðum þegar hér var komið sögu.

Á skipulagsuppdrættinum var gert ráð fyrir íbúðarbyggð meðfram allri strandlengjunni, að undanskilinni lóð Vitamálstofnunar á Kársnesinu nordanverðu. Áhersla var lögð á sameiginleg útirými og grænt svæði nær samfelld frá Borgum og suður í Kópavog. Umhverfis Borgir er sýndur vetrarleikvöllur, dagheimili, leikvöllur og skátaheimili. Vestan megin, þar sem nú er Hlégerði, er gert ráð fyrir kirkju, verslunum og leikvelli þar sem nú er Stelluróló.

Á uppdrættinum hefur öll suðurströndin ásýnd útivistarsvæðis eða *promenade* á evrópska vísu. Sýnd er þaðströnd eftir endilangri suðurströndinni og einnig knattspyrnuvöllur. Þá liggja gönguleiðir frá íbúðabyggðinni á Holtinu og niður að ströndinni. Hluti sjávarlóða liggur að ströndinni en akvegur aðgreinir aðrar lóðir frá ströndinni og þar eru bílastæðaútskot fyrir gesti. Lóðir við norðurströndina eru áberandi langar og mjóar og ná að strandlínunni. Aðstæður höguðu því þannig að atvinnurekstur festi sig í sessi meðfram Fossvogi og vestast á Kársnesi þar sem vinna við hafnargerð hófst árið 1952 eins og síðar verður vikið að.

Mynd 31: Yfirlitsuppdráttur skipulagsstjóra ríkisins fyrir endurskipulag vestan Reykjanesbrautar, 1949.

Bær æskunnar

Lengi framan af gátu börn í Kópavogi leikið sér á víðáttumiklum opnum svæðum víðsvegar um bæinn: „Leiksvæðið var allt holtið og svæðið allt niður í fjöru, þarna voru ekki önnur hús en þau örfáu sem stóðu við Kársnesbrautina,“ segir Vilhelmina Þorvarðardóttir í viðtali við *Kópavogsblaðið*, en Vilhelmina ólst upp á Kársnesi og er fyrsti borni og barnfæddi Kópavogsbúinn (*Kópavogsblaðið*, 2011).

Valgerður Benediktsdóttir segir einnig frá upplifun sinni af leiktjöldum æskunnar: „[...] Kastalagerðið var Ævintýralandið, með stórum staf, og bliknaði sérhvert Disneyland í samanburði við þau stórbrötnu ævintýri sem gerðust í holtinu, þessum gamla sjávarbotni

með öllum sínum skófum sem í huga okkar krakkanna voru heilaslettur úr útilegumönnum og himnastigaklifrurum og voru stórkostleg leiktjöld æskunnar. Þar fórum við í hvers kyns leiðangra og létum villikettina ekki hræða okkur en nóg var af þeim á þessum tíma og emjuðu þeir oft ógurlega í kvöldrökkrunu. Við fórum í endalaus feluleiki og löggu og bófa, indjánaleiki og stukkum milli steina sem samstundis breyttust í fangelsi og kastala, fórum háskaför upp á þá stærstu, gjarna í leynifélagsskikkju og með sverð og sigum stundum niður þá í reipi, paufuðumst gegnum mannaskítsgjána svokölluðu, tíndum blóm og ber og bönnuðum uppá hjá álfunum [...]“ (*Kópavogur*, 2013).

Stelluróló

Í yfirliti yfir leik- og afþreyingarsvæði í Kópavogi frá árinu 2022 kemur fram að Stelluróló við Hlégerði sé einn af elstu gæsluvöllum bæjarins sem hafa verið aflagðir í þeirri mynd sem áður var. Nú er þar starfræktur gæsluvöllur um fjögurra vikna skeið að sumarlagi. Í skýrslu um leik- og afþreyingarsvæði í Kópavogi kemur fram að lagfæringar voru síðast gerðar á Stelluróló árið 2000 og hefur leiksvæðið sem og húsið á leiksvæðinu látið verulega á sjá og þyrfti að taka til endurnýjunar (*Kópavogsbær*, 2022).

Mynd 32: Börn að leik, 1957.

Mynd 33: Drengir að leik, 1957.

Mynd 35: Barnaskemmtun á Stelluróló. Án ártals.

Mynd 34: Börn að leik á Stelluróló. Án ártals.

Mynd 36: Börn spreytta sig á jafnvægisslá. Án ártals.

„Í Kópavogshrepp setur bygging nýrra íbúðarhúsa svip sinn á daglegt líf. Þar má sjá mörg kvöld heilar fjölskyldur, hjón með börn sín, vera að byggja hús, sem ýmist eru í byrjun, eða lengra á veg komin. Þar er unnið af hvað mestu kappi á kvöldin og sunnudögum, því að margir, sem eru að byggja, stunda aðra vinnu virka daga. Auk þess eru mörg hús ófullgerð frá fyrra ári, því að flestir vinna mikið sjálfir að byggingunum. Þannig má gera ráð fyrir, að um 200 hús séu raunverulega í smíðum í þessu eina hreppsfélagi við bæjardyr Reykjavíkur. Og flest er þetta fólk, sem orðið hefir að leita út fyrir þær bæjardyr,

til að eygja þann möguleika að koma upp þaki yfir höfuðið á sér,“ er haft eftir Einari Júlíussyni, byggingarfulltrúa Kópavogs, í viðtali við Tímann árið 1952 (*Tíminn*, 1952). Á árunum eftir 1946 óx ásókn í byggingarlóðir og byggingarleyfi í Kópavogi verulega. Einkum sótti um lóðirnar ungt og efnalítið fólk sem fékk ekki lóðir í Reykjavík eða hafði ekki bolmagn til að reisa sér íbúðir undir byggingarsamþykkt sem var ströng samanborið við Kópavog. Í Kópavogi þurfti ekki byggingarmeistara yfir byggingar á þessum árum og ekki aðra verkmeistara en við raflögn. Var sá háttur á allt fram undir 1955

að eftirlit byggingarfulltrúa var látið nægja (Adolf J.E. Petersen, 1990:184). Árið 1950 hafði 198 smábýlum verið úthlutað úr landi Kópavogs og vorið 1952 var mælt fyrir og úthlutað lóðum fyrir vel á annað hundrað nýrra íbúðarhúsa í Kópavogi.

Takmarkandi þáttur við húsnaðisuppbýggingu voru innflutningshöft sem voru sett á með lögum árið 1947. Í því augnamiði að koma íbúðabyggingu almennings aftur á reksþól var skattlagning vinnu við eigin húsbyggingar afnumin árið 1949. Árið 1952 fylgdi ríkisvaldið svo í kjölfarið með stofnun Lánadeildar smáíbúða (Jón Rúnar Sveinsson, 2005).

Einar Júlíusson, sem var lærður trésmiður og einn frumbyggja í Kópavogi, setti svip sinn á uppbyggingu í Kársnesi. Árið 1944 keypti hann lítinn sumarbústað við Álfhólsveg í Kópavogi og stofnaði þar sitt fyrsta heimili ásamt konu sinni Ólafíu G. Jóhannesdóttur (*Þjóðviljinn*, 1965). Einar starfaði sem byggingarfulltrúi í Kópavogi frá 1948 til 1963, á tíma mestu uppbyggingar í Kársnesi.

„Hafa ekki við að úthluta lóðum“

Frá árinu 1945 fór Skipulagsstjórn ríkisins með úthlutun lóða og skipulagsvald en byggingarleyfi voru á valdi hreppsnefndar Kópavogs. Sem byggingarfulltrúi var Einar Júlíusson á milli tveggja arma þar sem var býsna árekstrasamt: „Daglega berast fyrirspurnir frá nýjum aðilum, sem vilja fá að byggja í Kópavogi. Reynt er að verða við óskum fólks og úthluta þeim lóðum, en þó biða nú allmargir eftir því, að hægt sé að úthluta lóðum til viðbótar. Hafa þeir, sem sjá um byggingamálin þar syðra, ekki við að skipuleggja ný byggingahverfi og fá lönd úr erfðafestuleigu“ (*Tíminn*, 1952).

Á erfðafestulöndunum í Kópavogi var fólki leyft að byggja sumarbústaði, sem ekki máttu þó vera stærri en 25 fermetrar. Síðar, þegar byggðin þéttist og fyrirsjáanlegt varð að í Kópavogi myndi rísa kaupstaður í náginni framtíð, var bannað að reisa minni hús en 60 fermetra á erfðafestulöndunum. „Nú eru byggingalóðir þar að stærð frá 650 fermetrum upp í 1000 fermetra. Flest eru hús þau, sem byrjað er á í sumar, 80 fermetrar, en fáeinir hafa þó fengið byggingarleyfi fyrir 90–100 fermetra húsum. Sumir þeirra munu þó hætta við að byggja svo stórt“ (*Tíminn*, 1952).

Sem frumbyggji í sumarbústað þekkti Einar af eigin raun aðstöðu þeirra sem þurftu að stækka við sig. Samkvæmt blaðagrein sem var rituð og birt í *Þjóðviljanum* í tilefni fimmtugsafmælis Einars árið 1965, leiðbeindi hann og aðstoðaði á allan hátt. Í greininni kemur einnig fram að laun byggingarfulltrúa hafi lengst af verið mjög óveruleg og Einar hafi því drýgt tekjur sínar með því að teikna hús: „Einar vann fyrir sínu stóra heimili þegar frístundir gáfust, m.a. með því

að teikna hús, en það hafði hann einnig lært í hjáverkum. Á þeim árum voru það engir efnaðir broddborgarar sem sóttu um lóðir í Kópavogi heldur langoftast fátækir iðnaðar- eða verkamenn sem enga fyrirgreiðslu fengu í Reykjavík. Þeir þurftu því að fá ódýrar teikningar til að byggja ódýrt og helst í áföngum“ (*Þjóðviljinn*, 1965). Sjálfur byggði Einar við og endurbætti bústað fjölskyldunnar eftir því sem börnunum fjölgaði.

Á Kársnesi er fjöldi húsa sem Einar teiknaði. Flest eru þau einföld, stílhrein og hógvær með áherslu á notagildi. Þau eru klassísk í anda og einnig má greina áhrif frá húsakosti til sveita, sbr. þá húsagerð sem kölluð var „fjós og hlaða“. Þá má sjá dæmi um að byggingar Einars dragi dóm af öðrum byggingum á Kársnesi, til að mynda tvílyft steinsteypt hús með valmapaki við Marbakkabraut (áður Kársnesbraut), sem líkjast húsum Arinbjarnar Þorkelssonar sem risu við götuna nokkru fyrr. Arinbjörn teiknaði og reisti fjölda húsa í Reykjavík og víðar á Suðurlandi og hafði mikil áhrif á mótun íslenskrar steinsteyptuklassíkur.

Mynd 37: Brot úr viðtali við Einar Júlíusson í Tímanum 1952.

Mynd 38: Elísabet Finsen að störfum við hús sitt að Þinghólsbraut 35. Án ártals.

Mynd 40: Brot úr viðtali við Elísabetu í Morgunblaðinu 1993.

Elísabet Finsen múrari

Einn frumbyggja í Kópavogi sem fékk að reyna innflutningshöftin var Elísabet Finsen. Hún var uppalin á Íslandi og í Danmörku þar sem hún lauk sveinsprófi í múraraíðn árið 1942, fékk vinnu á teiknistofu sama ár og stefndi á nám í arkitektúr. Eftir andlát föður síns, Árna Finsen, flutti Elísabet til Íslands árið 1945. Hún hafði þá skrifað Sigurði Guðmundssyni arkitekt, fyrrverandi vinnuveitanda föður hennar, og hóf störf á teiknistofu hans og Eiríks Einarssonar. Skömmu síðar kynntist Elísabet manninum sínum og þau ákváðu að byggja saman hús í Kópavoginum. „Á þeim árum fékkst ekki neitt, maður þurfti alltaf að vera uppi í Fjárhagsráði og öllum þessum nefndum til að fá leyfi fyrir hverjum hlut. Sjáðu til dæmis hurðirnar, þær eru ekki eins, við fengum leyfi fyrir tveimur gegnum einn og öðrum tveimur gegnum annan“ rifjaði Elísabet upp í viðtali við Elínu Pálmadóttur á tíunda áratugnum (Elín Pálmadóttir, 1993).

Elísabet og eiginmaður hennar höfðu fengið úthlutað

erfðafestulandi við suðurströnd Kársness þar sem Elísabet teiknaði fyrsta íbúðarhúsið á svæðinu sem fékk byggingarleyfi en önnur hús höfðu verið byggð sem sumarbústaðir eða vinnuskúrar. Húsið hlóðu þau sjálf upp úr vibrosteini því byggingarefni var af skornum skammti og þurfti að sýna útsjónarsemi við að afla efnis. Loftplatan var steyp t í einu lagi og fengu hjónin aðra aðila til að vinna það verk: „Þá sá ég að maðurinn sem var að leggja járnin ætlaði að spara þau. Ég sagði við hann að ég vildi hafa þetta eins og væri á teikningunni. Hann var dálítið hissa á því hvað þessi kona væri að segja honum til. Ég komst svo að því af hverju hann vildi spara járnin, hann ætlaði að kaupa af okkur afgangana. Það var jafn erfitt að útvega sér járn eins og allt annað til bygginga á þeim tíma.“

Elísabet teiknaði fleiri hús en sitt eigið: „Ég teiknaði svölítið fyrir fólk öðru hverju, til dæmis þegar þurfti viðbyggingar, einkum meðan Kópavogur var að byggjast. Frumbyggjarnir réttu

hver öðrum hjálparhönd“ (Elín Pálmadóttir, 1993).

Hús sem reist eru eftir teikningum Elísabetar standa nú við Þinghólsbraut 35 og Sunnubraut 26.

Pinghólsbraut 35

Höfundur: Elísabet Finsen
Byggingarár: 1950

Mynd 41: Pinghólsbraut 35. Grunnmyndir og ásyndir.

Sunnubraut 26

Höfundur: Elísabet Finsen
Byggingarár: 1954

Mynd 42: Sunnubraut 26. Grunnmyndir og ásyndir.

Yfirlit yfir hús á Kársnesi teiknuð af Einari Júlíussyni

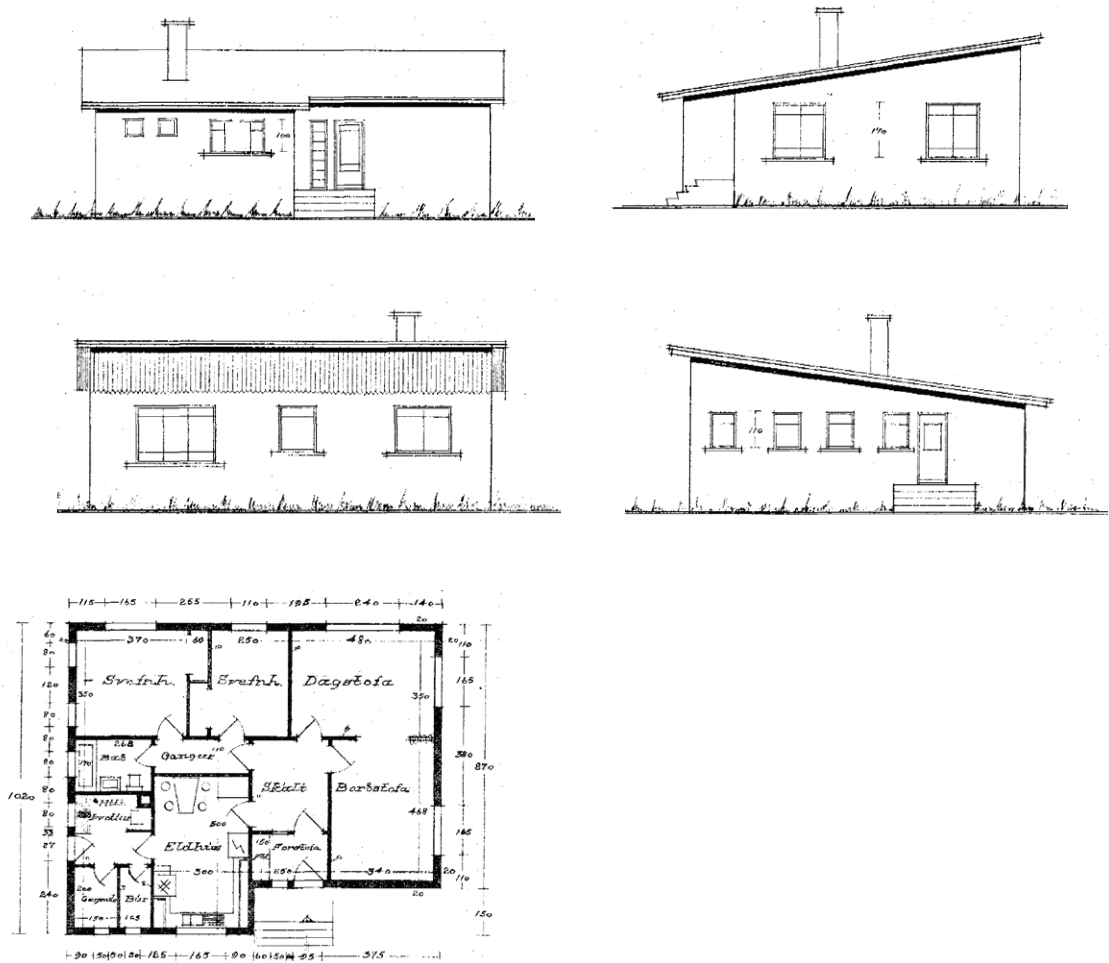

Mynd 43: Grámerkt á korti er hús á Kársnesi teiknuð af Einari Júlíussyni.

Melgerði 27

Höfundur: Einar Júlíusson
Byggingarár: 1959

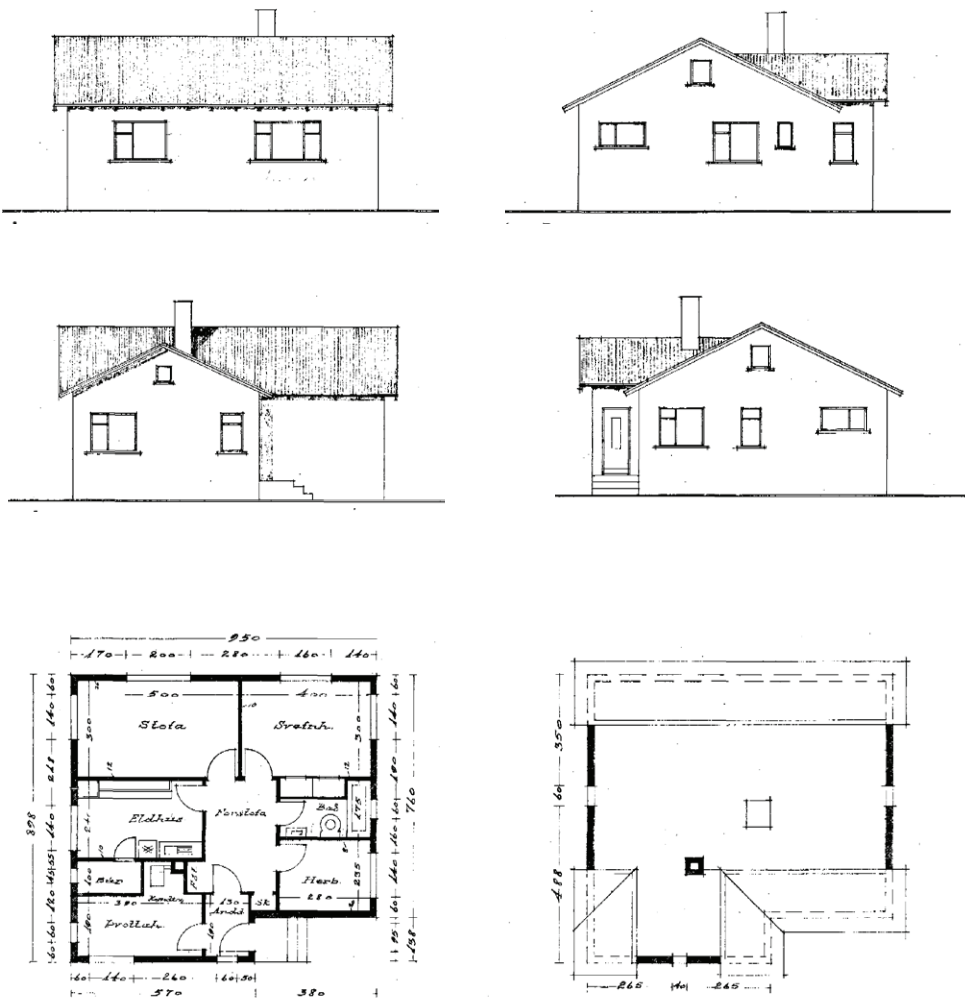
Einlyft hús með einhalla þaki.

Mynd 44: Melgerði 27. Grunnmynd og áskýndir.

Sunnubraut 22

Höfundur: Einar Júlíusson
Byggingarár: 1957

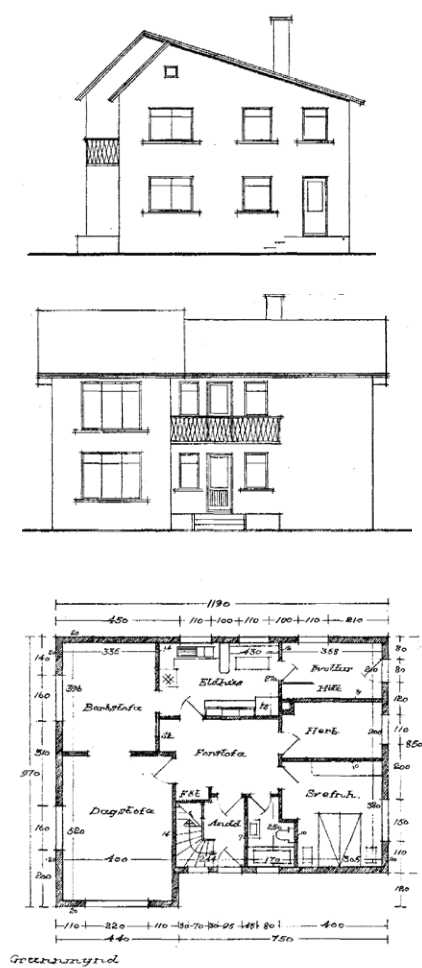

Mynd 45: Sunnubraut 22. Grunnmyndir og áskýndir.

Holtagerði 6

Höfundur: Einar Júlíusson
Byggingarár: 1957

Dæmi um tvíþýli reist eftir teikningum Einars Júlíussonar.

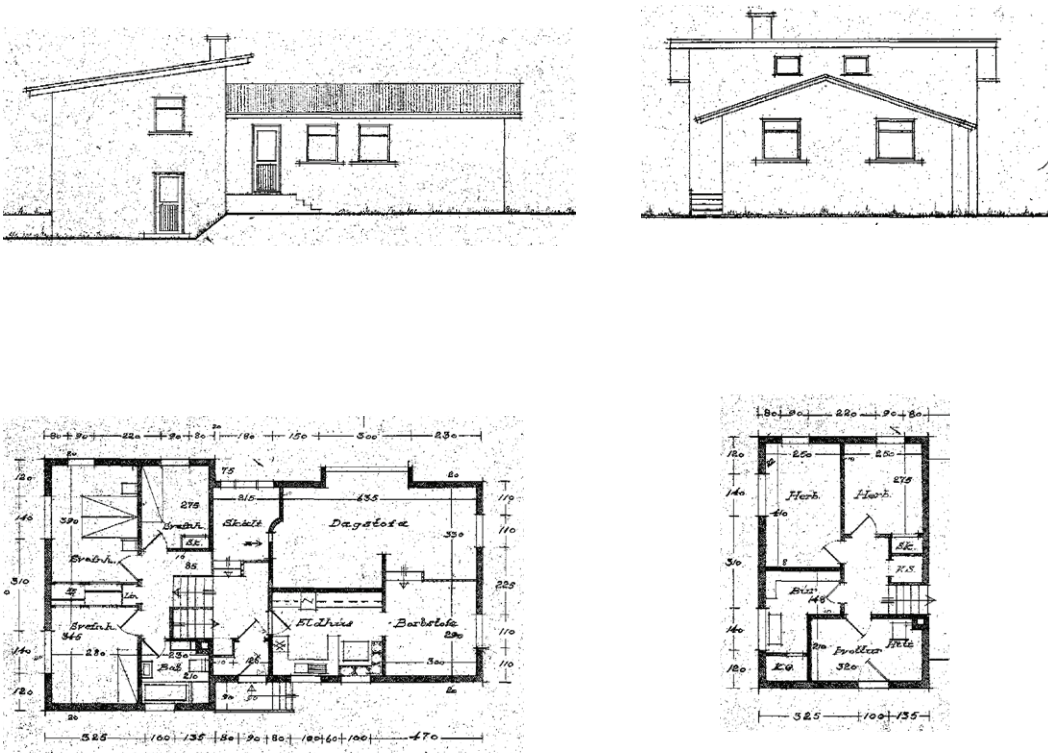

Mynd 46: Holtagerði 6. Grunnmyndir og áskýndir.

Holtagerði 1

Höfundur: Einar Júlíusson
Byggingarár: 1956

Dæmi um hús reist er eftir teikningum Einars Júlíussonar af húsagerð sem gengur undir nafninu „fjós og hlaða”.

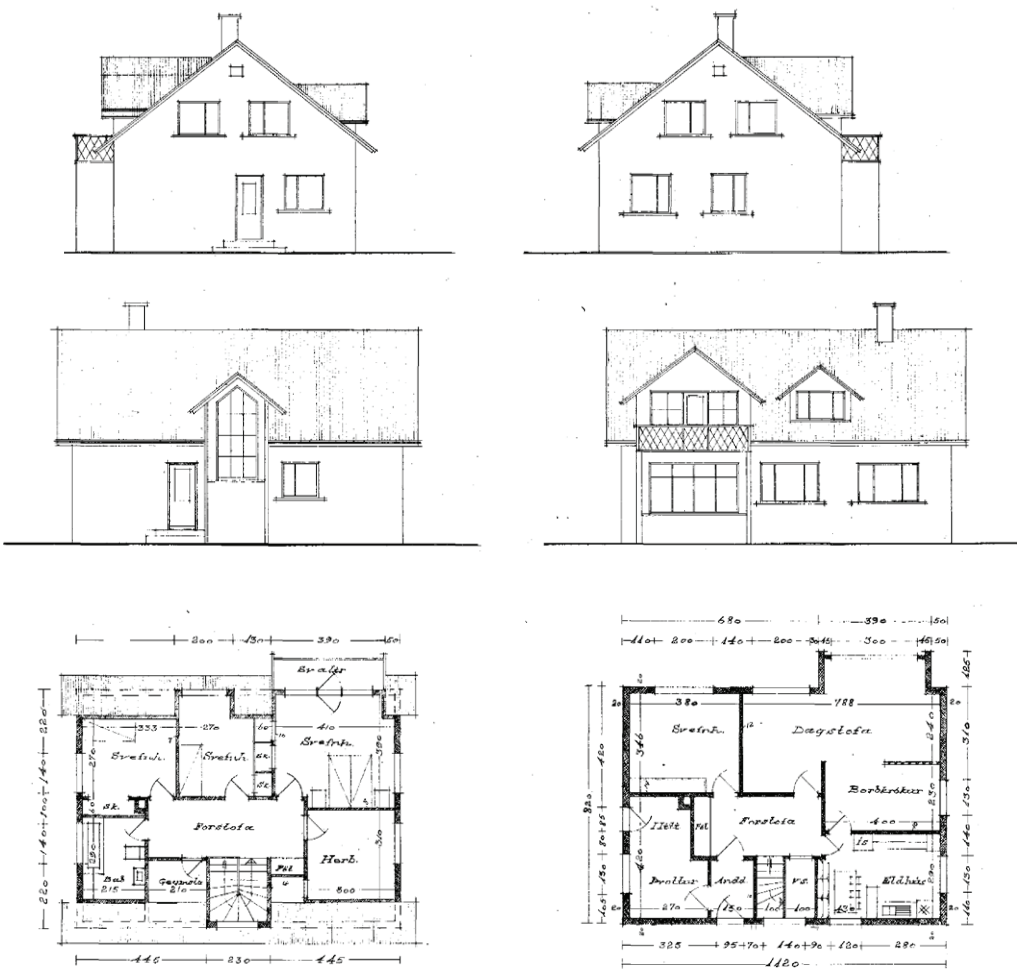

Mynd 47: Holtagerði 1. Grunnmyndir og áskýndir.

Hlégerði 27

Höfundur: Einar Júlíusson
Byggingarár: 1957

Hlégerðishús. Húsagerð sem er áberandi við Hlégerði og Holtagerði. Tvíflyt hús með mænispaki og kvistum.

Mynd 48: Hlégerði 27. Grunnmyndir og ásýndir.

Kópavogsbraut 20

Höfundur: Teiknistofa Landbúnaðarins
Byggingarár: 1955

Týpuhús frá Teiknistofu Landbúnaðarins.

Mynd 49: Kópavogsbraut 20. Grunnmyndir og ásýndir.

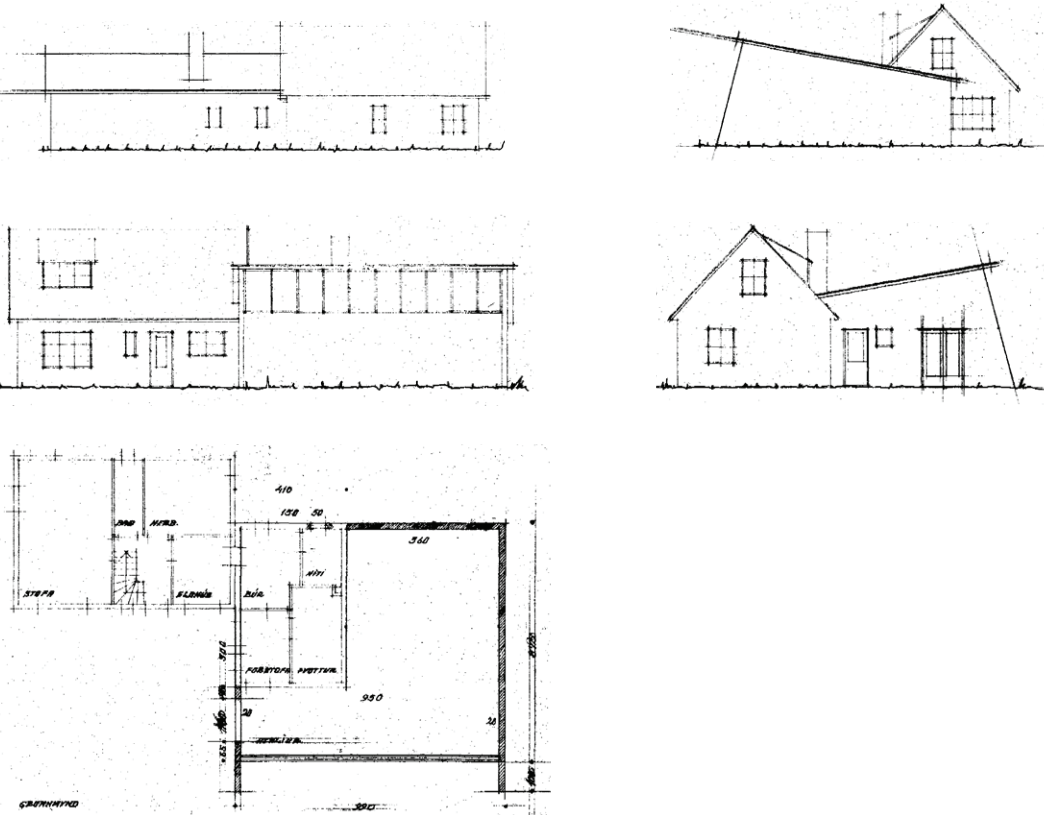
Kársnesbraut 86

Höfundur íbúðarhúss: Ókunnur
Höfundur viðbyggingar frá 1958:
Hannes Kr. Davíðsson

Kársnesbraut 86 sker sig úr hvað varðar byggingarstíl viðbyggingar sem var teiknuð sem vinnustofa listamanna. Upphaflegur höfundur hússins er ókunnur en viðbygginguna teiknaði Hannes Kr. Davíðsson árið 1958 fyrir listahjónin Barböru og Magnús Á. Árnason. Veggverk Barböru á útvegg vinnustofunnar kallaði hún: *Frá vögg til grafar*.

Mynd 50: Íbúðarhús og vinnustofa við Kársnesbraut. Án ártals.

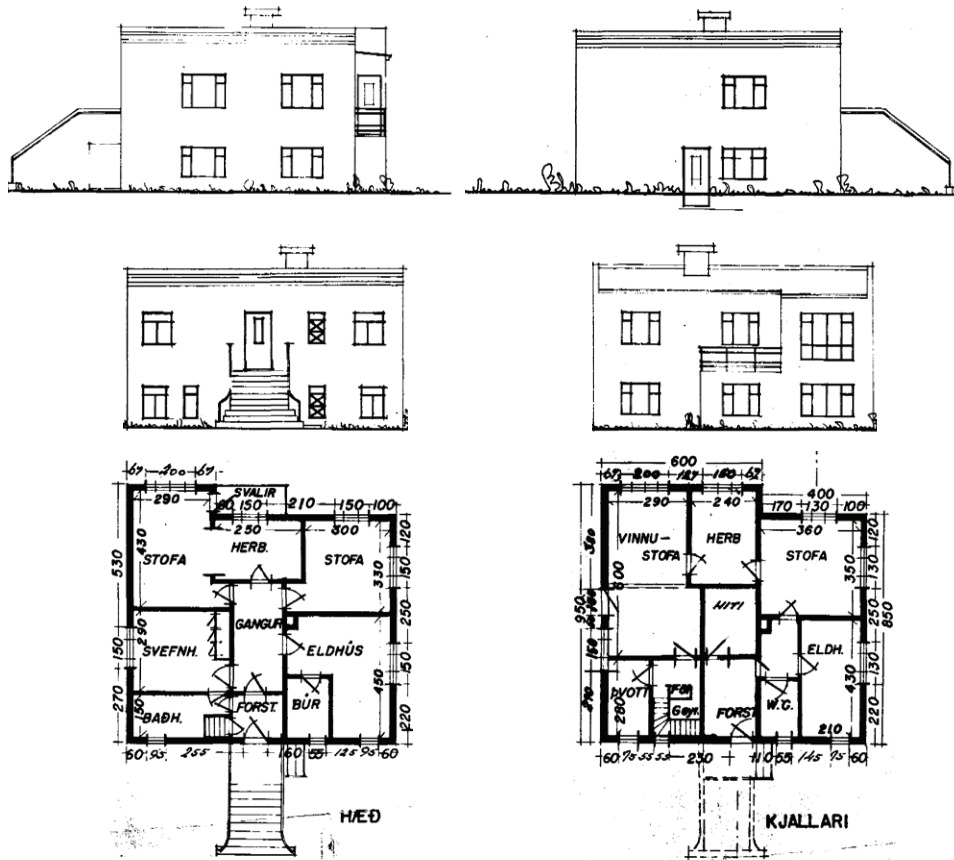

Mynd 51: Kársnesbraut 86. Grunnmyndir og áskýndir.

Skólagerði 45

Höfundur: Ókunnur
Byggingarár: 1957

Hús í anda fúnkis. Lítið breytt frá upprunalegri gerð.

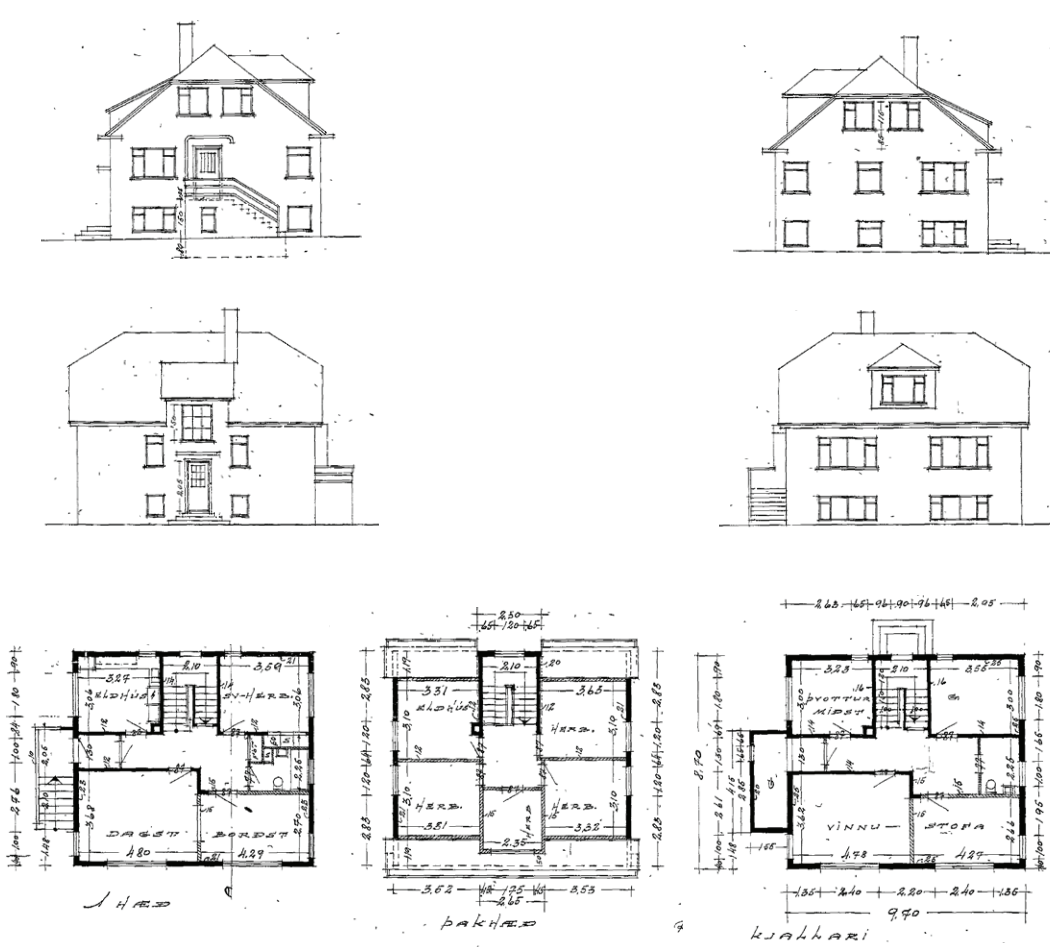

Mynd 52: Skólagerði 45. Grunnmyndir og áskýndir

Marbakkabraut 15

Höfundur: Arinbjörn Þorkelsson
Byggingarár: 1954

Dæmi um lágstemmt íbúðarhús
reist eftir teikningum Arinbjörns
Þorkelssonar húsasmíðameistara.

Mynd 53: Marbakkabraut 15. Grunnmyndir og ásyndir.

Kópavogsbraut 8

Höfundur: Hafliði Jóhannsson
Byggingarár: 1955

Gott dæmi um hús teiknað
og mögulega reist af Hafliða
Jóhannssyni húsasmíðameistara.

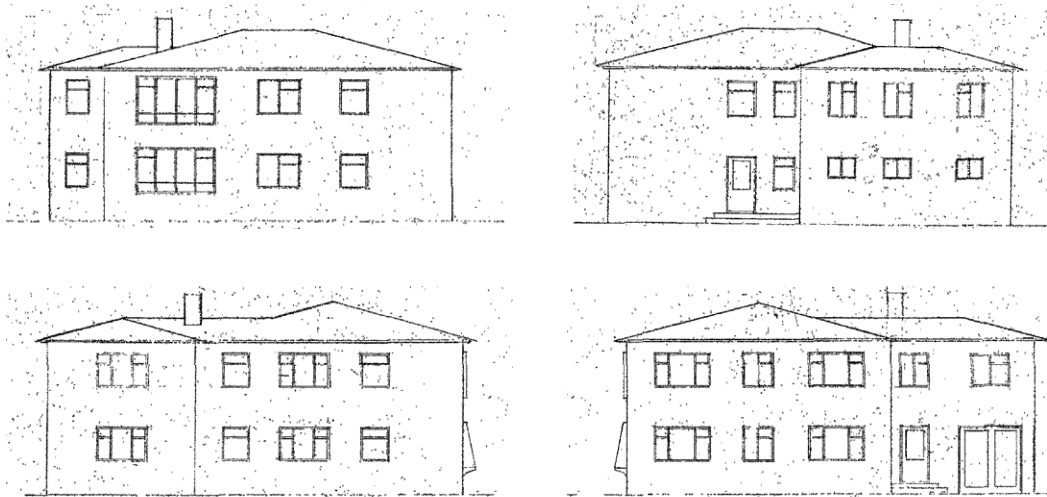

Mynd 54: Kópavogsbraut 8. Grunnmyndir og ásyndir.

Skjólbraut 4

Höfundur: Ókunnur
Byggingarár: 1955

Árið 1955 voru Bæjarskrifstofur
Kópavogsskaupstaðar opnaðar að
Skjólbraut 4.

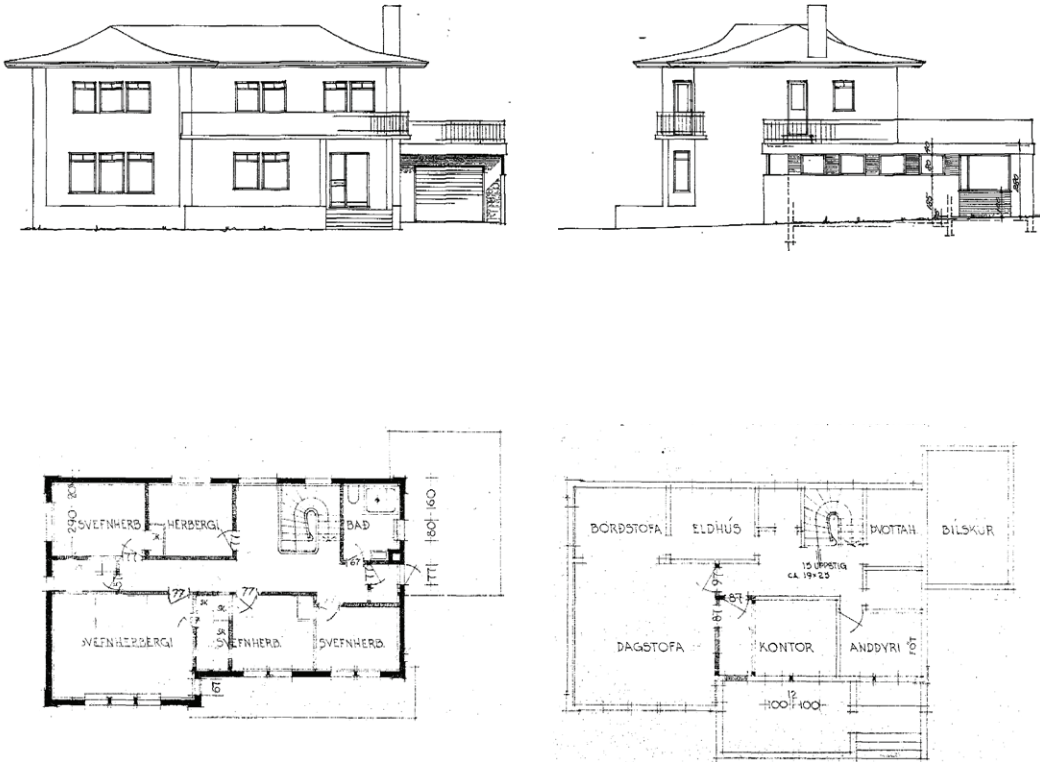

Mýnd 55: Grunnmyndir og ásýndir

Kópavogsbraut 88

Höfundur: Halldór H. Jónsson
Byggingarár: 1959

Frá miðjum sjötta áratugnum
fjölgar stærri einbýlum með
áfasta bílskúra, til að mynda
hús við Kópavogsbraut sem rís
eftir teikningum Halldórs H.
Jónssonar.

Í sérstöku riti sem gefið var út í tilefni 10 ára kaupstaðarafmælis Kópavogsbæjar er sagt frá uppbyggingu atvinnustarfsemi í bænum á eftirfarandi hátt: „Er Kópavogur varð sérstakt hreppsfélag, var fátt fyrirtækja í byggðarlaginu og flestir sóttu vinnu til Reykjavíkur. Ekki leið þó á löngu, þar til dugmiklir menn og framsýnir hófu hér atvinnurekstur. Forráðamönnum byggðarlagsins var frá öndverðu ljós naðsyn þess, að fyrirtæki settust hér að: Í fyrsta lagi var óhentugt og ótryggt að svo til allt vinnandi fólk sækti vinnu í önnur byggðarlög, þótt slíkt komi ekki að sök meðan eftirspurn eftir vinnuafli er meiri en framboð. Í öðru lagi var svo sá ávinningur, sem bæjarfélaginu væri að opinberum gjöldum stórra fyrirtækja, sem mundu bera uppi hluta kostnaðarins við rekstur og þróun bæjarins. Í því skyni að örva þá þróun, voru er fram liðu stundir, skipulagðar lóðir undir iðnaðarfyrirtæki, aðallega við Kársnesbraut og á svæðinu sunnan Nýbýlavegar“ (Kópavogur 1955-1965).

Eitt hið fyrsta, var Rörsteypan, sem hóf starfsemi árið 1947. Þá komu nokkur, sem um langa hríð hafa starfað í byggðarlaginu: Niðursuðuverksmiðjan ORA, Blikksmiðjan Vogur, Málning h.f. (Kópavogur 1955-1965)

Höfn í Kársnesi

Hafnarskilyrði í Kópavogi eru góð frá náttúrunnar hendi, skerin í Skerjafirði brjóta úthafsölduna, sjóinn leggur aldrei þangað inn og aðdýpi er mikið við Kársnes (Kópavogsbær, 1965). Hugmyndir um hafnargerð í Kársnesi komust upphaflega á flug árið 1920, en horfið var frá þeim vegna fjáðskorts. Á sjötta áratugnum komust áform um hafnargerð aftur á skrið og árið 1952 samþykkti hreppsnefnd Kópavogsbæjar að stofna hafnarsjóð og kjósa hafnarnefnd sem annast skyldi undirbúning að hafnargerð á Kársnesi. Finnþogi Rútur, sveitarstjóri, sem setið hafði sem landskjörinn þingmaður frá árinu 1949, flutti frumvarp á Alþingi um að Kópavogs yrði getið í hópi staða þar sem ríkissjóður greiddi helming kostnaðar vegna hafnargerðar. Frumvarpið var samþykkt sama ár og hófst steypuvinna við bátabryggju fremst á Kársnesi vorið 1953 (Adolf J.E. Petersen, 1990: 138–140). Bátabryggjan átti að vera með 70 metra löngu viðlegurými (Adolf J.E. Petersen, 1990:185). Í byrjun sjötta áratugarins voru íbúar í Kópavogi tæplega þrjú þúsund og samkvæmt afmælisriti bæjarins frá 1965 gjörbreytti hafnargerðin aðstöðu á Kársnesi til athafnastarfsemi:

„Með hafnarmannvirkjum gátu allstór skip lagst að bryggju í Kársnesi og hafa millilandaskip lestað þar afurðir til útflutnings. Fiskhús lét bærinn reisa og hefir rekstur þar skapað talsverða atvinnu á undanförunum árum. [...] Margt bendir til þess, að Kópavogur, sem í upphafi var „svefnbær“, þar sem flestir sóttu vinnu á önnur byggðarlög, verði iðnaðarbær í mjög vaxandi mæli, er fram líða stundir. Fáir bærir bjóða iðnfyrirtækjum jafn ákjósanlega aðstöðu. Þar fer saman staðsetning mjög svo miðsvæðis í þéttbýliskjarna Faxaflóasvæðisins og mikið framboð á vinnuafli. Með tilliti til nánustu framtíðar er það atriði máské þyngst á metunum, því að á næstu árum mun fleira ungt fólk koma til starfa við atvinnuvegi landsins í Kópavogi en í nokkru öðru byggðarlagi hlutfallslega“ (Kópavogsbær, 1965).

Þannig voru lögð drög að frekari vexti byggðarinnar.

Mynd 56: Yfirlitssuppráttur, 1949. Sýnir m.a. lóð Vita- og hafnarmálastofnunar.

Mynd 57: Skipulagstillaga fyrir athafnasvæði norðan Kársnesbrautar, 1954.

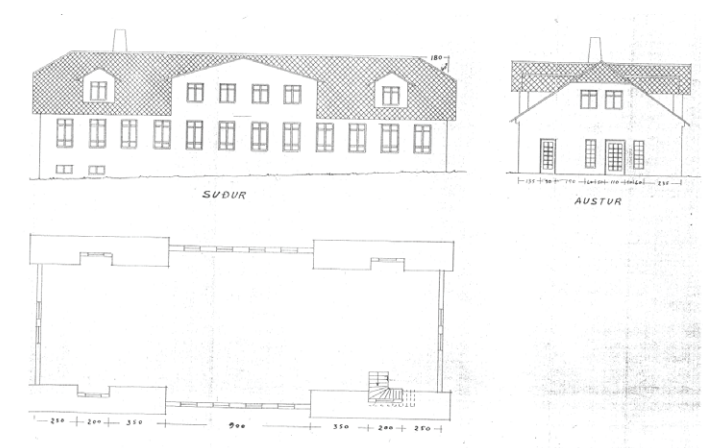
Clausenhúsið
Hafnarbraut 12

Í Hverfaskipulagi Kópavogs frá 1993 er listi yfir byggingar sem bent er á að vert sé að gefa gaum vegna sögu þeirra og/ eða byggingarstíls. Áréttað er að listinn sé ekki tæmandi því „víst er að fleiri hús í vesturbænum geyma merka sögu eða bera aðalsmerki góðrar byggingarlistar“ (Kópavogsbær, 1993). Meðal húsa á listanum er hús við Hafnarbraut 12. Í hverfaskipulaginu segir: „Húsið var byggt sem iðnaðarhúsnæði upp úr 1950 og hefur oft verið kallað „Gamla Valshúsið“. Það er hlaðið og byggt í svipuðum stíl og mörg af gömlu steinhúsunum (m.a. Stjórnarráð Íslands), nánast „dönskum herragarðsstíl“. Það er nú að hluta til íbúðarhús.“ (Kópavogsbær, 1993).

Clausen-húsið var mögulega það fyrsta sem var reist sem iðnaðarhúsnæði á Kársnesi enda

mannvirkjagerð þar upphaflega tengd lögum og reglum um ræktarlönd. Í grein Frímanns Helgasonar, „Erfðaleigulandið nr. L í Digraneslandi. „Clausenhúsið“ In memoriam?“, rekur hann sögu hússins í tilefni þess að byggingarfulltrúi Kópavogs hafði heimilað niðurrif þess. Í greininni kemur fram að húsið hafi verið reist á Kópavogsbletti 50 og síðar verið númer 124 við Kársnesbraut. Í greininni segir Frímann meðal annars: „Í apríl 1945 gengur Árni Pálsson húsasmíðameistari inn í erfðafestusamninginn og nokkrum dögum síðar er hann yfirtekinn af Byggingarfélaginu Smíði en Árni var einn af forsvarsmönnum þess félags. Rúmu ári síðar eða í júní 1946 samþykkir byggingarnefnd Seltjarnarneshrepps fyrir sitt leyti erindi frá félaginu þar sem farið er fram á heimild til að byggja

verksmiðjuhús úr vikurholsteini á landinu. Beiðninni fylgdi leyfi frá landbúnaðarráðuneytinu þar sem félaginu er heimilað að byggja téð hús og láta það standa allt að 10 árum. Með erindinu fylgdi uppdráttur að hartnær 250 fermetra húsi að grunnfleti með risi. Þessi notkunarréttur er í algjörrri þversögn við upphaflegt leyfisbréf sem einskorðaði notkunina við ræktunarstarf“ (Frímann Helgason, 2013). Um miðjan sjöunda áratuginn hóf Efnagerðin Valur starfsemi í húsinu. Varð það til þess að Clausen-hús fór að ganga undir nafninu Valshús (Frímann Helgason, 2013). Niðurrif hússins var heimilað árið 2013 og það rífið sama ár.

Mynd 58: Clausen húsið.

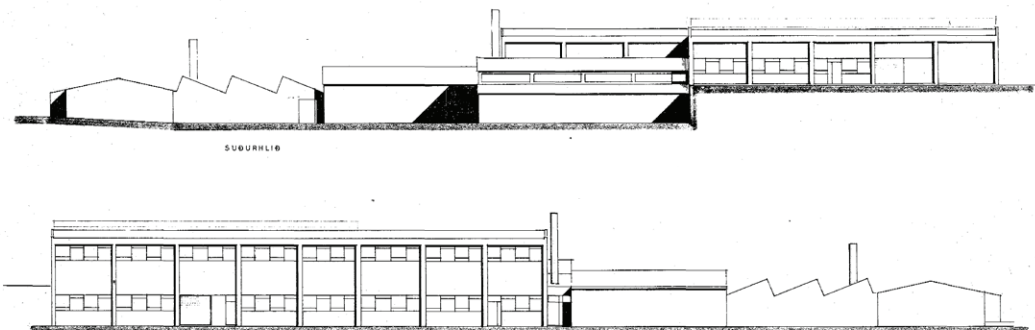

Mynd 59: Clausen húsið, án ártals.

Niðursuðuverksmiðja ORA

Vesturvör 12

Elstu raflagnateikningar húss niðursuðuverksmiðju ORA eru frá árinu 1949 og byggingarár 1949. Byggt hefur verið húsið og því breytt í tímans rás. Hörður Björnsson arkitekt er höfundur viðbyggingar frá árinu 1971.

Mynd 61: Ásýndir. Aðaluppdráttur vegna viðbyggingar við Vesturvör 12, 1971.

Mynd 60: Starfsfólk í Niðursuðuverksmiðju ORA árið 1964.

Málning hf.

Frá hausti 1947 til ársloka 1948 var Kópavogsskóli í nýbyggðu verksmiðjuhúsi í landi Marbakka. Það átti upphaflega að hýsa prentsmiðjuna og segir Hulda Jakobsdóttir frá því í æviminningum sínum að þarna hafi upphafið að prentsmiðjunni Odda verið.

Húsið, sem hýsti lengi fyrirtækið Málningu hf. brann árið 1987 og var ekki endurbyggt.

Mynd 62: Hús Málningar við Kársnesbraut, 1960.